

Ανταγωνιστικότητα και εξωστρέφεια: Προϋποθέσεις για την οικονομική ανάπτυξη

Μιχάλης Μασουράκης

ΑΝΩΤΕΡΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ALPHA BANK

Στο παρόν άρθρο, μετά από ένα μικρό εισηγητικό σημείωμα προσωπικών απόψεων για την έξοδο της χώρας από την κρίση, γίνεται μία συνθετική και, κάποιες φορές, κριτική παρουσίαση των άρθρων που ακολουθούν, εν είδει μιας σύνοψης των ιδεών και των προτάσεων που καταθέτουν, με πόνο ψυχής πολλές φορές για τον χαμένο χρόνο, οι συγγραφείς που συμμετέχουν στη συλλογική αυτή προσπάθεια διερεύνησης των προϋποθέσεων για τη βιώσιμη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας στον σύγχρονο κόσμο.¹

¹ Η σειρά με την οποία παρατίθενται τα άρθρα, εξυπηρετεί τις λειτουργικές ανάγκες παρουσίασης των εννοιών και επ' ουδενί συνιστά αξιολόγηση της σπουδαιότητας κάθε κειμένου. Στη συνοπτική παρουσίαση των άρθρων, κατεβλήθη κάθε προσπάθεια για την όσο δυνατόν ακριβέστερη παρουσίαση του γράμματος και του πνεύματος των κειμένων. Τυχόν παρερμηνείες δεν αντανακλούν παρά μόνο στην αδυναμία κατανόησης του γράφοντος τη σύνοψη. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την κα Δέσποινα Ντάικου στη Διεύθυνση Οικονομικής Αναλύσεως της Alpha Bank για τη σημαντικότερη συμβολή της στην αναλυτική επεξεργασία και στην εν γένει διαμόρφωση των κειμένων. Θέλω, επίσης, να ευχαριστήσω τον κ. Βασίλη Παναγιωτίδη, την κα Άννα Βασίλα και τους συνεργάτες τους στην Ελληνική Ένωση Τραπεζών για την πολύτιμη βοήθεια που προσέφεραν στη διαχείριση του όλου εκδοτικού έργου.

I. Η έξοδος της χώρας από την κρίση

Η Ελλάδα βρίσκεται από το 2010 εκτός αγορών και στη μέση μιας προσπάθειας εφαρμογής ενός προγράμματος αναπροσαρμογής της οικονομίας. Η αυστηρή λιτότητα που εφαρμόζεται και οι επιχειρούμενες διαρθρωτικές αλλαγές με βάση το Μνημόνιο, αποσκοπούν στον επαναπροσδιορισμό του αναπτυξιακού προτύπου της ελληνικής οικονομίας, με τη μεταφορά πόρων στη διεθνώς ανταγωνιστική παραγωγή και απασχόληση, και κατά συνέπεια στην τόνωση του εξαγωγικού προσανατολισμού και την υποκατάσταση των εισαγωγών. Ο στόχος είναι η οικονομική ανάπτυξη να γίνει αυτοδύναμη, στηριζόμενη στην ανταγωνιστικότητα και την εξωστρέφεια. Μόνον έτσι θα μπορεί η ελληνική οικονομία να παρακολουθεί και να ενσωματώνει συνεχώς όλες τις διεθνείς τεχνολογικές και οικονομικές εξελίξεις. Δεν υπάρχει η πολυτέλεια να διατηρούνται απολιθωμένες οικονομικές και κοινωνικές δομές, που για να συντηρηθούν απαιτούν κραυγαλέα προνόμια, εντεινόμενη αδιαφάνεια και, σε τελική ανάλυση, μια κοινωνία δύο ταχυτήτων που λειτουργεί σε βάρος όσων «δεν σιτίζονται δωρεάν στο Πρυτανείο». Κυρίως, όμως, οι δομές αυτές απαιτούν συνεχή δανεισμό από το εξωτερικό για να καλυφθούν τα τεράστια ελλείμματα που δημιουργούνται στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών, δανεισμό μάλιστα που είναι αδύνατον να εξυπηρετηθεί εάν οι πόροι δεν επενδύονται σε παραγωγικές δραστηριότητες.

Για να γίνει κατανοητό πώς έφθασε η χώρα ως εδώ και τι ακριβώς επιχειρείται σήμερα με την εφαρμογή του Μνημονίου, είναι αναγκαίο να προσφύγουμε σε ένα απλό θεωρητικό υπόδειγμα. Σε μια οικονομία, λοιπόν, με διευρυνόμενα δημοσιονομικά ελλείμματα, τείνουν να διογκώνονται οι κλάδοι διεθνώς μη εμπορεύσιμων αγαθών (υπηρεσίες κυρίως) και να συρρικνώνονται οι κλάδοι διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών (εξαγωγές και υποκατάστατα εισαγωγών). Ο λόγος είναι ότι η αύξηση της εγχώριας ζήτησης σε σχέση με το εισόδημα επιδρά αυξητικά στις τιμές των μη εμπορεύσιμων (ενώ οι τιμές των εμπορεύσιμων παραμένουν σταθερές μιας και καθορίζονται διεθνώς) και αυξάνει η σχετική κερδοφορία στα μη εμπορεύσιμα. Δημιουργείται, έτσι, σταδιακά μια μετατόπιση της παραγωγής από τα εμπορεύσιμα στα μη εμπορεύσιμα και εμφανίζεται ένα έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Αυτό σημαίνει ότι η οικονομία δανείζεται στο εξωτερικό και καταναλώνει περισσότερο από όσο της επιτρέπει το παραγόμενο εισόδημα. Προκαλείται, έτσι, μια συνεχής αύξηση του χρέους. Σε κάποιο χρονικό σημείο, έρχεται η στιγμή που αυτή η διαδικασία πρέπει να αναστραφεί και η οικονομία να δημιουργήσει πλεονάσματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών για να μπορέσει να εξυπηρετηθεί το χρέος. Η αναπροσαρμογή αυτή της οικονομίας απαιτεί τη μείωση της ζήτησης, μια μείωση δηλαδή των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, που με τη σειρά της θα προκαλέσει μετατόπιση της παραγωγής από τα μη εμπορεύσιμα στα εμπορεύσιμα. Για να γίνει, όμως, αυτό, πρέπει να αυξηθούν οι τιμές των εμπορεύσιμων σε σχέση με τα μη εμπορεύσιμα, μία πραγματική υποτίμηση της ισοτιμίας δηλαδή, ή, διαφορετικά, μια βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Με την Ελλάδα, όμως, στο ευρώ, η αύξηση της εγχώριας τιμής των εμπορεύσιμων μέσω μιας υποτίμησης της ισοτιμίας του εθνικού νομίσματος, δεν είναι δυνατή. Συνεπώς, η πραγματική υποτίμηση της ισοτιμίας πρέπει να γίνει κυρίως μέσω μείωσης των τιμών στα μη εμπορεύσιμα. Αυτό είναι που αποκαλείται και εσωτερική υποτίμηση.

Το θέμα οικονομικής πολιτικής που τίθεται σε μια τέτοια περίπτωση είναι, βεβαίως, η χρονική διάσταση της προσαρμογής. Η πτώση των τιμών δεν είναι στιγμιαία. Συνήθως παίρνει πολύ χρόνο, επειδή οι μισθοί (η κύρια συνιστώσα του κόστους που μπορεί να επηρεασθεί) δεν πέφτουν εύκολα δεδομένου του ισχύοντος κοινωνικού συμβολαίου και της δύναμης που ασκούν τα συνδικάτα για την προστασία των συμφερόντων όσων έχουν δουλειά. Τα ίδια αυτά συνδικάτα αδιαφορούν για τους ανέργους που δημιουργούνται από την έλλειψη ταχύτητας προσαρμογής, το γνωστό πρόβλημα ασυμμετρίας όσων είναι εντός και όσων είναι εκτός των τειχών. Αυτό, όμως, σημαίνει ότι διογκώνεται η ανεργία, καθώς πέφτει η παραγωγή στα μη εμπορεύσιμα αλλά δεν γίνεται μετατόπιση πόρων προς τα εμπορεύσιμα.

Και δεν είναι μόνο θέμα ταχύτητας προσαρμογής των σχετικών τιμών. Τίθενται, επίσης, θέματα αναδιανεμητικής δικαιοσύνης μεταξύ γενεών και κοινωνικών ομάδων. Η ανεργία δεν αποτελείται από ανέργους γενικά και αόριστα (που είναι ήδη στο 27% του εργατικού δυναμικού), αλλά από ανέργους νέους (47% του εργατικού δυναμικού στις ηλικίες 20-29 ετών), μακροχρόνιους ανέργους (71% των ανέργων), από τους οποίους μάλιστα οι 3 στους 4 είναι άνω των 50 ετών, κ.ο.κ. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πλήττονται οι αυτοαπασχολούμενοι

(που απασχολούνται κυρίως σε μη εμπορεύσιμους κλάδους και αποτελούν το 37% του συνόλου των απασχολούμενων και το 48% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού). Πλήττονται επίσης οι συνεπείς φορολογούμενοι που είναι κυρίως οι μισθωτοί (63% των απασχολούμενων) και οι συνταξιούχοι (22% του πληθυσμού άνω των 15 ετών). Οι συνταξιούχοι, βεβαίως, δεν μετακινούνται παρά μόνον εάν αναγκασθούν, λόγω ένδειας, να ξαναμπούν στην αγορά εργασίας. Η προσαρμογή, λοιπόν, είναι ένας κοινωνικός Γολγοθάς σε ένα σκηνικό που δεν προβλέπεται ανάσταση την τρίτη ημέρα του δράματος, μιας και σε αυτή την περίπτωση η θεία παρέμβαση θα πρέπει μάλλον να αποκλείεται.

Το πρόγραμμα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, που συνοδεύει το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής, έχει ως αποκλειστικό σκοπό να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες, μέσω τόνωσης του ανταγωνισμού, για την εσωτερική υποτίμηση. Αλλά ακόμη και αν γίνει η εσωτερική υποτίμηση, η αλλαγή στη διάρθρωση της οικονομίας (δηλαδή από καφετέριες σε αυτοκινητοβιομηχανίες) δεν είναι αυτόματη. Η εσωτερική υποτίμηση είναι αναγκαία συνθήκη άλλα όχι ικανή. Η αναδιάρθρωση της παραγωγής, που θα φέρει η μεταβολή των σχετικών τιμών, απαιτεί νέες επενδύσεις και τεχνολογίες, επαγγελματική επανακατάρτιση, εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και άλλες παρεμβάσεις που επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη μακροχρόνια. Όλοι αυτοί οι παράγοντες υποβοηθούνται από τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις αλλά δεν φέρνουν αποτέλεσμα από τη μια μέρα στην άλλη. Συνεπώς, μια οικονομία σε καθεστώς αναπροσαρμογής μπορεί να εγκλωβισθεί σε μια περίοδο παρατεταμένης ανεργίας, που συνοδεύεται με κοινωνικές εντάσεις και εκρήξεις. Και αυτό ζούμε σήμερα. Αυτό που θα μπορούσε να βοηθήσει σημαντικά ώστε να μετριασθεί το κόστος προσαρμογής σε ανεργία είναι, ταυτόχρονα με την εσωτερική υποτίμηση, να δημιουργηθεί ένα ευνοϊκό αναπτυξιακό κλίμα με ιδιωτικοποιήσεις, επενδύσεις σε υποδομές και προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων. Όσο αυτή η αναπτυξιακή διαδικασία δεν ενεργοποιείται, τόσο θα διατηρείται η ανεργία σε υψηλά επίπεδα.

Με την αναπροσαρμογή που επιχειρείται, η ανάπτυξη σε βάθος χρόνου προϋποθέτει την ανακατανομή της απασχόλησης από τον δημόσιο προς τον ιδιωτικό τομέα της ελληνικής οικονομίας και από τους μη διεθνώς εμπορεύσιμους κλάδους στους εξωστρεφείς τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Πέραν αυτού, όμως, η ανάπτυξη θα στηριχθεί από την απορρόφηση της ανεργίας των νέων, καθώς και στην αύξηση του εργατικού δυναμικού μέσω αυξημένης συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, αλλά και μέσω μεταναστευτικών ροών. Ο μετασχηματισμός αυτός διευκολύνεται με τις αποκρατικοποιήσεις και το άνοιγμα στις ξένες επενδύσεις, τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, τη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος, το άνοιγμα των κλειστών επαγγελματιών, την άρση εμποδίων στην επιχειρηματική δραστηριότητα και την απλοποίηση αδειοδότησης νέων εταιρειών, σε συνδυασμό με τα προγράμματα χρηματοδότησης για την επιχειρηματικότητα και τις ενισχύσεις των επενδυτικών νόμων, την εξάλειψη της φοροδιαφυγής στους ελεύθερους επαγγελματίες και τις μικρές ατομικές επιχειρήσεις και, βεβαίως, τον εξορθολογισμό της λειτουργίας του δημόσιου τομέα, ώστε να απελευθερωθεί εργατικό δυναμικό με ταυτόχρονη αύξηση της λειτουργικής αποτελεσματικότητας του κράτους. Όλα αυτά λίγο-πολύ έχουν δρομολογηθεί. Υπάρχει, πάντως, ακόμη ανάγκη για την εξειδίκευση κατάλληλης μεταναστευτικής πολιτικής, ώστε να έρχονται στη χώρα άνθρωποι με γνώσεις και κατάρτιση που δεν θα είναι βάρος στην οικονομία.

Η Ελλάδα βγαίνει σιγά-σιγά από τον μεσαίωνα των συντεχνιών και του κρατισμού και οδεύει έστω και αργοποιημένα προς τη «βιομηχανική» της, σε εισαγωγικά, επανάσταση, καθώς απελευθερώνονται πόροι αφενός από τον δημόσιο τομέα προς την ιδιωτική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα και αφετέρου από τους τομείς σχετικά χαμηλότερης παραγωγικότητας (υπηρεσίες-κατασκευές) προς τους πιο δυναμικούς κλάδους της οικονομίας (εξαγωγές-μεταποίηση). Η βιομηχανική επανάσταση τον 18ο και 19ο αιώνα ήταν μια διαδικασία που επέβαλε αλλαγές στο κοινωνικό επίπεδο, ώστε να απορροφηθεί το πλεονάζον παραγωγικό δυναμικό στη γεωργία, που δημιουργήθηκε λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης. Στην Ελλάδα σήμερα, το πλεονάζον παραγωγικό δυναμικό δεν είναι τόσο αποτέλεσμα των εφαρμογών της τεχνολογίας στην παραγωγή, όσο αδυναμίας των πολιτικών, των φεουδαρχών του σήμερα, να διαχειρισθούν τον εκσυγχρονισμό που φέρνει η παγκοσμιοποίηση.

Για να υπάρξει βιώσιμη ανάπτυξη, θα πρέπει η οικονομία να πάψει να είναι κρατικοδίαιτη. Το κράτος θα πρέπει να συνεισφέρει στην οικονομική ανάπτυξη με ένα ισχυρό θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας, με ένα αποτελεσματικό σύστημα κοινωνικής προστασίας και με τη διοχέτευση πόρων σε υποδομές. Από εκεί και πέρα,

δεν απαιτούνται κρατικές επιδοτήσεις και επενδυτικά κίνητρα για την ανάπτυξη συγκεκριμένων κλάδων ή δραστηριοτήτων. Οι επενδυτές ξέρουν πού να βάλουν τα λεφτά τους. Και το μόνο που απαιτείται είναι να μην εμποδίζονται για λόγους προστασίας κατεστημένων συμφερόντων.

Όταν βλέπουμε τι γίνεται σήμερα στον αναπτυσσόμενο κόσμο, δεν μπορούμε να μη ζηλέψουμε την Κίνα, διότι εκεί εδραιώνεται με επιτυχία ένα πρότυπο καπιταλιστικής οικονομίας (παρά τα ελλείμματα δημοκρατίας), καθώς το κράτος όντως παίζει τον ρόλο του στρατηγείου και όχι του κωπηλάτη. Αλλά και στη δημοκρατική Ινδία υποχωρεί σταδιακά ο παραδοσιακός ρόλος του κράτους-κωπηλάτη και η οικονομία γνωρίζει υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Σήμερα στην Ελλάδα δεν κάνουμε ούτε το ένα ούτε το άλλο. Ή μάλλον προσπαθούμε να τα κάνουμε και τα δύο, αλλά όχι καλά. Η χώρα μας επιδεικνύει περιορισμένη αποτελεσματικότητα στον επαναπροσανατολισμό του αναπτυξιακού προτύπου. Δυστυχώς, έχουμε τη διαφθορά που συνοδεύει την πρωταρχική συσσώρευση κεφαλαίου, χωρίς να έχουμε να επιδείξουμε τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης των άλλων χωρών.

Είναι αλήθεια ότι σε μια καπιταλιστική οικονομία σαν τη δικιά μας είναι δύσκολο να σχεδιάσεις την ανάπτυξη, επιλέγοντας κλάδους αιχμής, διαθέτοντας τους απαραίτητους πόρους και δημιουργώντας τις συνθήκες που απαιτεί η μεγέθυνσή τους. Δεν είναι πάντως ακατόρθωτο. Και αν γίνει, θα πρέπει να γίνει, πρώτον, χωρίς διακριτική μεταχείριση σε βάρος άλλων κλάδων της οικονομίας, και, δεύτερον, με τη μεγαλύτερη δυνατή κινητοποίηση του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας. Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας μας αναδεικνύουν αβίαστα την πρωτοπορία των εξαγωγικών κλάδων (γεωργία-μεταποίηση-ενέργεια-τουρισμός-διαμετακομιστικό εμπόριο), που «θα σύρουν το κάρο της ανάπτυξης». Το νέο αναπτυξιακό πρότυπο διαμορφώνεται, καθώς ενισχύεται η σχετική κερδοφορία των κλάδων των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών σε μία οικονομία χωρίς ελλείμματα και δανεισμό από το εξωτερικό. Ο ρόλος της οικονομικής πολιτικής στη σημερινή συγκυρία είναι να στηρίξει τον μετασχηματισμό αυτό της οικονομίας, ενισχύοντας το θεσμικό πλαίσιο εγκατάστασης και ανταγωνισμού επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, μέσω συνέχισης των διαρθρωτικών αλλαγών.

Ο μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας, που λαμβάνει χώρα ούτως ή άλλως με ρυθμούς, όμως, που αντανakλούν, αλλά και προσδιορίζονται από τις αλλαγές στα θεμελιώδη μεγέθη της οικονομίας, θα μπορούσε να επιταχυνθεί. Αυτό θα μπορούσε να γίνει με την ενεργό προσέλκυση κεφαλαίων και ανθρώπων στη χώρα, εάν θέταμε ως κυρίαρχο στόχο την ανάπτυξη του τουρισμού, υπό την ευρεία, όμως, έννοια του όρου. Η Ελλάδα θα μπορούσε να μετεξελιχθεί σε ευρωπαϊκό κόμβο υψηλής ποιότητας διαβίωσης και αναψυχής, με όχημα την εγκατάσταση στην χώρα μας καινοτόμων δραστηριοτήτων και ατόμων υψηλού εισοδηματικού επιπέδου ή υψηλού επιπέδου τεχνολογικής ή/και χρηματοοικονομικής εξειδίκευσης, πέραν του παραδοσιακού αμιγώς τουριστικού προϊόντος, πού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό, δηλαδή χαμηλές εισπράξεις, υψηλή εποχικότητα και γεωγραφική συγκέντρωση. Η Ελλάδα θα μπορούσε να γίνει το playground της Ευρώπης και της ευρύτερης περιοχής.

Για δεκαετίες, εμείς οι Έλληνες αντλούμε πρόσοδο εκμεταλλευόμενοι τον ήλιο, τη θάλασσα και την Ακρόπολη, όπως ο Αιγύπτιοι εκμεταλλεύονται τις Πυραμίδες και το κανάλι του Σουέζ, που έτυχε να βρίσκονται εκεί που βρίσκονται. Ο ορισμός της προσόδου είναι το εισόδημα που προσπορίζεται κάποιος χωρίς να δουλεύει, χωρίς να επενδύει, όπως κάποιος που νοικιάζει τα κτήματά του. Το προϊόν μιας χώρας με φυσικά πλεονεκτήματα δεν μετατρέπεται αυτόματα σε εισόδημα και ευημερία, αν οι κάτοικοί της αρκούνται στον προσπορισμό της αντίστοιχης προσόδου, χωρίς να νοιάζονται και να επενδύουν για το μέλλον. Το ότι δεν έχει εκβιομηχανισθεί η χώρα δεν είναι τυχαίο.

Πέραν, λοιπόν, του κλίματος και της γεωγραφικής θέσης –που τα βρήκαμε, δεν τα φτιάξαμε– χρειάζονται και υποδομές. Η Ελλάδα θα μπορούσε κάλλιστα να αποκτήσει χαρακτηριστικά Φλόριντας και Silicon Valley στην Ευρώπη. Μπορούμε να διδαχθούμε πολλά και να πάρουμε κάτι από τη Φλόριντα και κάτι από τη Silicon Valley. Είναι λάθος να διαγράψουμε την οικοδομή, που ήταν για δεκαετίες η κινητήριος δύναμη της οικονομίας μας. Είναι λάθος να θεωρούμε ότι τα «μπετά» είναι το παρελθόν και τα «μυαλά» το μέλλον. Η ζωή δεν κάνει άλματα. Ευκαιρίες υπάρχουν παντού και η ανάπτυξη είναι μια μακροχρόνια διαδικασία όπου το μέτρο και η ισορροπία θα πρέπει να διαφυλάσσονται. Και «μυαλά» και «μπετά», λοιπόν, είναι το σωστό μείγμα.

Ίσως έχει έρθει, επίσης, το πλήρωμα του χρόνου οι τοπικές κοινωνίες να πάρουν τις τύχες τους στα χέρια τους, και όχι να τα περιμένουν όλα από το κέντρο. Υπό προϋποθέσεις, θα μπορούσαν να διαμορφώνουν ένα ελκυστικό περιβάλλον για την άσκηση της οικονομικής δραστηριότητας και την προσέλκυση επιχειρήσεων στην περιοχή τους. Η απογείωση της οικονομικής δραστηριότητας μπορεί να ενισχυθεί ακόμη περαιτέρω, εάν οι τοπικές κοινωνίες θα μπορούσαν να ασκήσουν οι ίδιες πολιτική προσέλκυσης επενδύσεων στην περιοχή τους, σε ανταγωνισμό με άλλες περιφέρειες. Στο ίδιο μήκος κύματος, θα έπρεπε ενδεχομένως οι τοπικές κοινωνίες να έχουν το δικαίωμα να αποφασίζουν οι ίδιες το είδος του χωροταξικού σχεδιασμού που θα ήθελαν να εφαρμόσουν. Ας αναλάβουν την ευθύνη για το οικιστικό περιβάλλον στο οποίο θέλουν να ζήσουν και το είδος των επιχειρηματικών μονάδων που θέλουν να προσελκύσουν στην περιοχή τους. Δεν είναι πλέον οικονομικά αποτελεσματικό και πολιτικό διαχειρίσιμο το πρότυπο οργάνωσης όπου ο Μεγάλος Αδελφός από το κέντρο κινεί τα νήματα και ξέρει τι πρέπει, και τι δεν πρέπει, να κτισθεί στις τοπικές κοινωνίες. Μία τέτοιου είδους αποκέντρωση μπορεί ενδεχομένως να απελευθερώσει τεράστιες δημιουργικές δυνάμεις και να οδηγήσει σε ρυθμούς ανάπτυξης που δεν τους έχουμε ούτε καν φαντασθεί.

Στην Ελλάδα, δυστυχώς, τα λάθη του παρελθόντος οδήγησαν σε υπερχρέωση του Δημοσίου, και έτσι δεν υπάρχουν σήμερα περιθώρια άσκησης επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής για να βγει η οικονομία από την ύφεση. Όχι μόνον λεφτά δεν υπάρχουν, αλλά ούτε μπορούμε και να τα δανεισθούμε πλέον. Μόνον εκτός ευρώ και στη διεθνή απομόνωση, μπορούν να επαναλειουργήσουν οι επεκτατικές πολιτικές. Αλλά ακόμη και αυτό το ενδεχόμενο είναι θεωρητικό, εάν αναλογιστούμε την αποσταθεροποίηση που θα φέρει η έκδοση πληθωριστικού χρήματος για να χρηματοδοτηθούν οι πολιτικές αυτές.

Η τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας μπορεί, λοιπόν, μόνο να προέλθει από διαρθρωτικές αλλαγές απελευθέρωσης των αγορών και άρσης των διαρθρωτικών αγκυλώσεων, σε συνδυασμό βεβαίως με τη χρήση καταλυτών. Οι καταλύτες αυτοί δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο από το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων και αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας του Δημοσίου και κατασκευών μεγάλων έργων υποδομής, που μπορούν να προσελκύσουν άμεσες ξένες επενδύσεις. Ένα τέτοιο πρόγραμμα, που στηρίζει την ανταγωνιστικότητα και την εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας, είναι η καλύτερη εγγύηση για μια βιώσιμη ανάπτυξη που φέρνει μεγαλύτερη οικονομική ευημερία και κοινωνική σταθερότητα, ή ανάποδα, μεγαλύτερη οικονομική σταθερότητα και κοινωνική ευημερία, έννοιες που είναι, σε τελευταία ανάλυση, μάλλον ταυτόσημες.

Όλα αυτά διαμορφώνουν σταδιακά ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο όπου η ελληνική οικονομία γίνεται ανταγωνιστική και οι Έλληνες στηριζόμαστε πλέον στις δικές μας δυνάμεις, στη δική μας παραγωγικότητα και αποταμίευση. Διαμορφώνεται μια νέα κοινωνική πραγματικότητα όπου η επαγγελματική άνοδος είναι αποτέλεσμα σκληρής δουλειάς και απόκτησης γνώσης και προσόντων και όχι προνομιακής πρόσβασης σε αδιαφανείς διαδικασίες και πρακτικές. Η πορεία αυτή προς μια νέα Ελλάδα τελεί, βεβαίως, υπό την προϋπόθεση της συνεπούς εφαρμογής των δεσμεύσεων του Μνημονίου όσο βρισκόμαστε εκτός αγορών, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η απρόσκοπτη χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας.

Η προσαρμογή, όμως, δεν μπορεί να θεωρείται ούτε αυτόματη ούτε αυτονόητη, καθώς προσεγγίζουμε με μεγάλη ταχύτητα τα όρια της κοινωνικής και οικονομικής αντοχής. Στο πλαίσιο αυτό, η πάταξη της φοροδιαφυγής για να δοθεί ανάσα στους συνεπείς φορολογουμένους και να σταματήσει η ληστρική επιδρομή στο επίπεδο διαβίωσης των μισθωτών και των συνταξιούχων, σε συνδυασμό με ενέργειες για την ταχύτερη ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, θα αποτελέσουν τη λυδία λίθο της διατηρησιμότητας της προσαρμογής. Ο κύριος κίνδυνος που ελλοχεύει είναι η αποσταθεροποίηση των προσδοκιών, είτε αυτή προέρχεται από αμφιταλαντεύσεις, αβεληνίες και καθυστερήσεις, είτε προέρχεται από την πολιτική εκμετάλλευση της οργής όσων πλήττονται δυσανάλογα από τη διαδικασία προσαρμογής και τη διοχέτευση της οργής αυτής στην αναμόχλευση ανεδαφικών και μαξιμαλιστικών διεκδικήσεων.

Το μεγάλο στοίχημα, λοιπόν, σήμερα είναι εάν θα μπει η χώρα γρήγορα στην ανάκαμψη και σε μια μη αναστρέψιμη πορεία δημοσιονομικής προσαρμογής με πρωτογενή πλεονάσματα ή, κατά πόσον θα οδηγηθούμε στην αναπτυξιακή απραξία και την αποσταθεροποίηση που αυτό συνεπάγεται. Δυστυχώς, δεν υπάρχει σύντομος και ανέξοδος τρόπος για να γυρίσουμε στο παρελθόν και να γίνουν όλα όπως πρώτα. Το ερώτημα που τίθεται συχνά είναι εάν αντέχει η οικονομία και η κοινωνία στην συνέχιση της λιτότητας. Η απάντηση είναι

ναι, εάν η κατανομή των βαρών είναι δίκαιη, εάν σταματήσουμε να προστατεύουμε τις εγχώριες επιχειρήσεις από τον ανταγωνισμό και αφήσουμε νέα κεφάλαια να μπουκώσουν στην χώρα, εάν διευκολύνουμε τις επενδύσεις αλλάζοντας το χωροταξικό, και, εάν στηριχτούμε περισσότερο στις δημιουργικές δυνάμεις του Έλληνα, τελειώνοντας μια για πάντα με το κρατικοδίαιτο μοντέλο οικονομικής οργάνωσης. Μπορούμε να τα κάνουμε όλα αυτά; Η απάντηση είναι ναι, εάν υπάρξει πολιτική συνεννόηση. Ο χρόνος εξαντλείται. Λεφτά δεν υπάρχουν αλλά ούτε και μαγικές λύσεις. Όσοι υποφέρουν δεν αντέχουν άλλο. Η μόνη διέξοδος είναι το άνοιγμα της οικονομίας προς τις διεθνείς αγορές. Πρέπει να πάψουμε να προσποιούμεθα ότι αυτά δεν γίνονται εδώ. Για να μην δούμε τα χειρότερα. Η εναλλακτική είναι η έξοδος από το ευρώ. Κάτι που πρέπει να απευχόμεθα.

II. Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Σύνοψη

A. Ανταγωνιστικότητα, εξαγωγές και νέο αναπτυξιακό πρότυπο

Στην ενότητα αυτή για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της χώρας, ο **κ. Δημήτριος Κ. Μαρούλης** αποδίδει το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας στη μακροοικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο. Το κράτος λειτουργούσε οιονεί χωρίς εισοδηματικούς περιορισμούς, με στήριγμα τις σημαντικές εισοδηματικές και κεφαλαιακές μεταβιβάσεις και την πρόσβασή του σε όλο και μεγαλύτερο εξωτερικό δανεισμό, χρηματοδοτώντας έτσι την ταχεία αύξηση των εισοδημάτων και παροχών στην εγχώρια οικονομία. Η κατάσταση αυτή διευκόλυνε τη λειτουργία του κράτους με χαμηλή παραγωγικότητα, κακοδιοίκηση και διαφθορά, και τη λειτουργία των αγορών εργασίας και προϊόντων με στρεβλώσεις και χαμηλή προσαρμοστικότητα και ανταγωνιστικότητα, διότι υπήρχε η εγχώρια ζήτηση που ενισχυόταν συνεχώς με τον δανεισμό από το εξωτερικό. Ακόμη και επιχειρήσεις που λειτουργούσαν στους κλάδους που είναι εκτεθειμένοι στον διεθνή ανταγωνισμό λειτουργούσαν με περιορισμένη εξωστρέφεια, διότι η ζήτηση στην εγχώρια αγορά αυξανόταν ικανοποιητικά και τους παρέιχε την αναγκαία κερδοφορία ακόμη και με περιορισμένη διεθνή ανταγωνιστικότητα. Για χρόνια, η προστασία των κλάδων αυτών από τον διεθνή ανταγωνισμό ήταν η κυρίαρχη οικονομική πολιτική της χώρας, δεδομένης της εξαιρετικά υπερτιμημένης πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας που συντηρούσε ο υπερβολικός κρατικός δανεισμός από το εξωτερικό. Η χώρα θα μπορούσε να ήταν ανταγωνιστική, εάν η μακροοικονομική πολιτική δεν αποσκοπούσε στη μεγιστοποίηση των εισοδημάτων και των παροχών μέσω εξωτερικού δανεισμού και τη λειτουργία της οικονομίας με υπερτιμημένες ισοτιμίες. Δηλαδή, μια πολιτική δημοσιονομικής πειθαρχίας και όχι διογκούμενων ελλειμμάτων και, συνεπώς, μια πολιτική χαμηλών κεφαλαιακών εισροών, θα αποκαθιστούσε την πραγματική ισοτιμία σε επίπεδο όπου οι κλάδοι που είναι εκτεθειμένοι στον διεθνή ανταγωνισμό θα μπορούσαν να ανταγωνισθούν με ξένα προϊόντα είτε στο εξωτερικό είτε στο εσωτερικό και δεν θα χρειαζόντουσαν τη συνεχή προστασία του κράτους.

Η δημοσιονομική κρίση και η λιτότητα που επακολούθησε, αποκατέστησαν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, καθώς το πλεόνασμα στον λογαριασμό κεφαλαίων μετατράπηκε σε έλλειμμα, διαμορφώνοντας έτσι ένα πλαίσιο στο οποίο οι κλάδοι των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών έχουν πλέον τη δυνατότητα να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά στην παγκόσμια οικονομία, αναδεικνύοντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, με αύξηση της παραγωγής των ελληνικών εξαγωγών και των προϊόντων που είναι υποκατάστατα εισαγωγών. Η διατήρηση της ανταγωνιστικότητας στο βελτιωμένο σημερινό επίπεδο, μέσω περιορισμού του εξωτερικού δανεισμού και διαφύλαξης των πρωτογενών πλεονασμάτων και της δημοσιονομικής πειθαρχίας γενικότερα, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την εδραίωση του νέου αναπτυξιακού προτύπου από εδώ και πέρα. Βεβαίως, η μετάβαση στις νέες παραγωγικές δομές θα πάρει χρόνο και η κοινωνία θα πρέπει να αντιμετωπίσει όλα τα σχετικά ζητήματα προσαρμογής προς τη νέα αυτή ισορροπία.

Πολλοί ισχυρίζονται ότι η αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας έγινε με μείωση των μισθολογικών αμοιβών και με αύξηση της ανεργίας και όχι, όπως θα έπρεπε, με αύξηση της παραγωγικότητας. Διατείνονται δε ότι είναι αδύνατον η Ελλάδα να ανταγωνιστεί χώρες χαμηλού κόστους και συνεπώς η έμφαση πρέπει να δοθεί στην ποιότητα και την καινοτομία. Οι ισχυρισμοί αυτοί είναι απόλυτα σωστοί. Ωστόσο, θα πρέπει να

παρατηρηθεί ότι η μείωση των μισθών στην περίοδο 2010-2013 αντέστρεψε, απλώς, σε κάποιο βαθμό την υπερβολική αύξηση των μισθών που συντελέστηκε στην περίοδο 2001-2009. Επίσης, η αύξηση της ανεργίας αποτελεί σε σημαντικό βαθμό αποτέλεσμα της απολύτως αναγκαίας μείωσης της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα και επίσης της μη ανταγωνιστικής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα. Η αναγκαία προσαρμογή της οικονομίας και των επιχειρήσεων στη νέα κατάσταση χωρίς ξένο δανεισμό δεν θα μπορούσε να συμβεί χωρίς μεγάλο κόστος προσαρμογής.

Όσον αφορά στην παραγωγικότητα, δεν αναμενόταν βέβαια ότι θα αυξηθεί κατά την περίοδο της μεγαλύτερης οικονομικής κρίσης που γνώρισε η χώρα, στην περίοδο της οποίας το ΑΕΠ καταποντίστηκε όχι επειδή η παραγωγικότητα των παραγωγικών μονάδων δεν ήταν ικανοποιητική, αλλά από άλλους παράγοντες, όπως ο δραστικός περιορισμός της ρευστότητας στην οικονομία και ο καταποντισμός του οικονομικού κλίματος και, φυσικά, των επενδύσεων. Η παραγωγικότητα δεν μπορεί να βελτιωθεί αυτόνομα και ανεξάρτητα από την παραγωγική διαδικασία. Είναι συνάρτηση της σχετικής κερδοφορίας, της πραγματικής ισοτιμίας δηλαδή, και των συνακόλουθων επενδύσεων στους κλάδους διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, που θα βοηθήσουν στην εισαγωγή της καινοτομίας στην παραγωγική διαδικασία και την αύξηση της ποιότητας των προϊόντων που εξάγονται ή ανταγωνίζονται τα ξένα προϊόντα στην εγχώρια αγορά. Με λίγα λόγια, η παραγωγικότητα είναι ενδογενής μεταβλητή (αναπόσπαστο μέρος της επενδυτικής απόφασης) και όχι αντικείμενο επιλογής εξωγενών διαδικασιών, μέτρων και παρεμβάσεων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν δράσεις μακροχρόνιου ιδίως χαρακτήρα (π.χ. εκπαίδευση) που στηρίζουν την παραγωγικότητα μιας οικονομίας.

Η παραγωγικότητα θα αυξηθεί από εδώ και πέρα, τώρα που η ανταγωνιστικότητα έχει αποκατασταθεί, όταν το χρηματοοικονομικό σύστημα, οι επιχειρήσεις και η οικονομία της χώρας θα βρουν την ευκαιρία να λειτουργήσουν φυσιολογικά. Θα αυξηθεί δε ταχύτερα μετά το 2014: α) λόγω των εκ βάθρων μεταρρυθμίσεων που έχουν ήδη υλοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό και συνεχίζονται στις αγορές εργασίας και προϊόντων στη χώρα καθώς και στη λειτουργία του δημόσιου τομέα, β) λόγω της ολοκλήρωσης σημαντικών οικονομικών υποδομών στη χώρα και της επίτευξης μεγαλύτερης προόδου στον τομέα των ιδιωτικοποιήσεων, και γ) λόγω της προσέλκυσης και σημαντικών επιχειρηματικών επενδύσεων στους κλάδους που η Ελλάδα διαθέτει σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, στα οποία συμπεριλαμβάνεται και το υψηλού επιπέδου εργατικό δυναμικό της. Η Ελλάδα δεν χρειάζεται να ανταγωνιστεί τις άλλες χώρες με βάση το χαμηλό κόστος εργασίας. Το μόνο που απαιτείται είναι οι αμοιβές του εργατικού αυτού δυναμικού να καταβάλλονται από τα έσοδα που θα προκύπτουν από την πώληση των ανταγωνιστικών προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) των επιχειρήσεων στις οποίες εργάζονται και από τα πραγματικά φορολογικά έσοδα του κράτους όσον αφορά στους απασχολούμενους στο Δημόσιο, και όχι από τη συνεχή διόγκωση του δανεισμού της χώρας από το εξωτερικό, όπως συνέβαινε στην περίοδο 2001-2009.

Τη σκυτάλη παίρνουν οι **κ.κ. Τάσος Αναστασάτος** και **Γκίκας Α. Χαρδούβελης**, οι οποίοι αποδίδουν την απώλεια ανταγωνιστικότητας ως προς τις τιμές πριν την κρίση ουσιαστικά στην άφρονα δημοσιονομική πολιτική και την υπερβολική αισιοδοξία των ιδιωτών ως προς την εξέλιξη των εισοδημάτων τους στο πλαίσιο της Ευρωζώνης, σε συνδυασμό με την ευχέρεια πρόσβασης στον εξωτερικό δανεισμό. Με την εφαρμογή του Προγράμματος Προσαρμογής από το 2010, η ανταγωνιστικότητα ως προς τις τιμές αποκαθίσταται μεν στο επίπεδο των αρχών της δεκαετίας του 2000, αλλά αυτό γίνεται μέσω ύφεσης και εσωτερικής υποτίμησης, με σημαντικές απώλειες παραγωγής και απασχόλησης, και αυτό δίνει κάποια ώθηση στη μετατόπιση πόρων προς τους τομείς των εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Μικρότερη βελτίωση όμως σημειώνεται όσον αφορά στη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα (μέσω μεταρρυθμίσεων στις αγορές εργασίας και προϊόντων και τη δημόσια διοίκηση), ενώ υπάρχει και επιδείνωση όσον αφορά στην ανταγωνιστικότητα ποιότητας (τεχνολογικό περιεχόμενο εξαγωγών), καθώς η κρίση παρέτεινε την επιβίωση δραστηριοτήτων εντάσεως εργασίας λόγω της δραστηρικής μείωσης των μισθών, δρώντας έτσι επιβραδυντικά στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων.

Οι συγγραφείς πρεσβεύουν ότι «η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας μακροπρόθεσμα εξαρτάται περισσότερο από τη βελτίωση του τεχνολογικού περιεχομένου των εξαγωγών παρά από τις τιμές τους» και η συνέχιση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων είναι κομβικής σημασίας για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Στο πλαίσιο αυτό και για να αποφευχθεί μια παρατεταμένη περίοδος χαμηλής ανάπτυξης και υψηλής ανεργίας, παρουσιάζουν μια σειρά από στρατηγικής σημασίας κατευθύνσεις του νέου αναπτυξιακού προτύπου που επικε-

ντρώνονται στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων, τις ιδιωτικοποιήσεις, τις υποδομές μεταφορών, δράσεις για την αύξηση του μεγέθους των επιχειρήσεων, ενίσχυση της ρευστότητας εξαγωγικών επιχειρήσεων, παροχή κινήτρων (όχι επιδοτήσεων) για τη διευκόλυνση της μετακίνησης πόρων προς τους τομείς των εμπορευσίμων και των δραστηριοτήτων που ενσωματώνουν γνώση και υψηλή τεχνολογία και, τέλος, εφαρμογή πολιτικών στήριξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης όσων πληγούν από τη διαδικασία μετασχηματισμού της οικονομίας.

Την ανάλυση συνεχίζουν ο **κ. Νικόλαος Βέττας** και η **κα Φραγκώ Κουραντή**. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, ως αποτέλεσμα της φθίνουσας ανταγωνιστικότητας, οι υψηλοί θετικοί ρυθμοί ανάπτυξης οδήγησαν σε διεύρυνση του εμπορικού ελλείμματος. Γιατί; Αφενός διότι το κόστος εργασίας αυξήθηκε διαχρονικά σχετικά γρηγορότερα από την παραγωγικότητα και αφετέρου διότι τα εμπόδια εισόδου καθιστούσαν δυσχερή τη δραστηριοποίηση νέων και την επέκταση υφιστάμενων επιχειρήσεων. Τα εμπόδια εισόδου οδηγούν σε: α) χαμηλή ένταση ανταγωνισμού στην εγχώρια αγορά, β) χαμηλό επίπεδο ΞΑΕ, γ) μικρό μέγεθος μέσης επιχείρησης, και δ) χαμηλή καινοτομικότητα. Έτσι, η παραγωγική βάση της χώρας βρέθηκε να μη μπορεί να ανταγωνιστεί τους χαμηλού κόστους παραγωγούς και να μη μπορεί να ανταγωνισθεί σε όρους καινοτομίας και ποιότητας. Κατά συνέπεια, τα προγενέστερα της κρίσης δίδυμα ελλείμματα του δημοσιονομικού και του εξωτερικού ισοζυγίου, αποδυνάμωναν την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Με την κρίση μειώθηκε το κόστος εργασίας. Αλλά η ανταγωνιστικότητα είναι ένα σύνθετο φαινόμενο. Πέραν του κόστους εργασίας, παίζουν ρόλο και η τεχνολογία και η καινοτομία και διάφορα άλλα ποιοτικά χαρακτηριστικά. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας θα έπρεπε να οδηγεί σε βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου. Ενώ, όμως, είχαμε μία μεγάλη μείωση των εισαγωγών, η αύξηση των εξαγωγών δεν έχει αποκτήσει ακόμη την απαραίτητη δυναμική. Δηλαδή, μειώθηκε το κόστος εργασίας αλλά δεν έχει υπάρξει πρόοδος στις λοιπές πλευρές της ανταγωνιστικότητας. Κύριοι ανασταλτικοί παράγοντες είναι η έλλειψη επαρκών μεταρρυθμίσεων στον δημόσιο τομέα, στην επιχειρηματικότητα, στη γραφειοκρατία, στις καθυστερήσεις στην άρση εμποδίων, στην απελευθέρωση αγορών κ.ο.κ. Ωστόσο, αν και τα προαναφερθέντα εμπόδια οδεύουν προς εξαίλιψη, λόγω των εξελίξεων των τελευταίων ετών, η έλλειψη χρηματοδότησης για τις επιχειρήσεις, η βραδύτητα του παραγωγικού δυναμικού, καθώς και η γενική αβεβαιότητα για την πορεία της ελληνικής οικονομίας, εξακολουθούν να σχηματίζουν ένα αφιλόξενο για το επενδυτικό κοινό περιβάλλον.

Και η ανάλυση καταλήγει στην κλασική αναζήτηση του νέου αναπτυξιακού προτύπου μέσω μεταρρυθμίσεων, εκτιμώντας ότι το βασικό συστατικό για την επανεκκίνηση της οικονομίας δεν είναι άλλο παρά η στροφή στις εξαγωγές και η προσέλκυση επενδύσεων. Ως εκ τούτου, η οικονομική πολιτική οφείλει να επικεντρωθεί στα προβλήματα ρευστότητας-αδυναμίας χρηματοδότησης, στην υλοποίηση δημόσιων επενδύσεων-υποδομών, καθώς και στην προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων ως προς τη λειτουργία και τη σύνδεση της δημόσιας διοίκησης με τον επιχειρηματικό τομέα της χώρας. Οι μεταρρυθμίσεις αφορούν τόσο στην ενίσχυση του ανταγωνισμού μέσω της εναρμόνισης του εθνικού θεσμικού πλαισίου με το κοινοτικό, τη δημιουργία υποστηρικτικού προς τις επενδύσεις περιβάλλοντος, τη διευκόλυνση του εξωτερικού εμπορίου μέσω της μείωσης του διοικητικού χρόνου και κόστους, καθώς και τον εκσυγχρονισμό του συστήματος δημόσιων προμηθειών.

Την ενότητα αυτή κλείνει ο **κ. Χρήστος Παπάζογλου**, ο οποίος εκτιμά ότι, πέραν της εξωτερικής ζήτησης και της τιμής, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες ανταγωνιστικότητας, όπως η ποιότητα, η καινοτομία, η κλαδική διάρθρωση και το επιχειρηματικό περιβάλλον που έχουν σημαντική επεξηγηματική ικανότητα στην εξαγωγική επίδοση μιας χώρας. Εξ ου και απαιτούνται οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για τη διευκόλυνση και υποστήριξη της επιχειρηματικότητας, την άρση εμποδίων στον ανταγωνισμό και στη λειτουργία των αγορών εργασίας και προϊόντων, την αύξηση των δαπανών Έρευνας και Ανάπτυξης και την προσπάθεια προσέλκυσης ξένων επενδύσεων κυρίως στους κλάδους διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι το πλήθος το διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που γίνονται κατά τα τελευταία έτη, καθώς και η διαρκής δημοσιονομική αναπροσαρμογή έχουν συμβάλει αναμφισβήτητα στην αναβάθμιση της χώρας μας στην κατάταξη της Παγκόσμιας Τράπεζας ως προς τη διευκόλυνση και υποστήριξη της επιχειρηματικότητας (Δείκτης: Ease of Doing Business 2014, World Bank) από 89η το προηγούμενο έτος σε 72η, σε σύνολο 189 χωρών.

Στα περισσότερα άρθρα της ενότητας αυτής αναπαράγεται, υπό διαφορετικό κάθε φορά πρίσμα, η σημασία της παραγωγικότητας στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας. Είναι ταυτολογία, όμως, να υποστηρίζε-

ται ότι η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας είναι χαμηλή επειδή οι ελληνικές εξαγωγές δεν έχουν σχετικά υψηλό τεχνολογικό περιεχόμενο, είτε αυτό αποτυπώνεται στους δείκτες του «αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος», είτε στους δείκτες ανταγωνιστικότητας των διεθνών οργανισμών, είτε στις χαμηλές δαπάνες Έρευνας και Ανάπτυξης κ.ο.κ. Όλα αυτά ενσωματώνονται στις επενδύσεις και όταν το αναπτυξιακό πρότυπο αποτρέπει τη μεταφορά πόρων στους κλάδους των διεθνών εμπορεύσιμων αγαθών λόγω χαμηλής σχετικής κερδοφορίας, τότε είναι λογικό να υποφέρει η παραγωγή εξαγωγίμων προϊόντων και υποκατάστατων των εισαγόμενων. Το σχετικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος παραμένει, όμως, η μεταβλητή που ενσωματώνει την επίδραση της σχετικής κερδοφορίας στις επενδύσεις που, χωρίς αυτές, δεν δημιουργείται ποιότητα, καινοτομία κ.λπ. Εξ ου και η επίκληση του συγγραφέως στην εισροή ξένων άμεσων επενδύσεων (ΞΑΕ) ως καταλυτικού παράγοντα στην τόνωση της ανταγωνιστικότητας. Οι ΞΑΕ, όμως, δεν είναι αυτόνομες εισροές κεφαλαίων. Προσελκύονται σε μία χώρα όταν μπορούν να επενδύσουν με κέρδος σε συγκεκριμένο κλάδο.

B. Διεθνώς ανταγωνιστικοί κλάδοι

Ο **κ. Μιχάλης Μητσόπουλος** διαπιστώνει ότι η εγχώρια μεταποιητική δραστηριότητα «εμποδίζεται» από μία πληθώρα διοικητικών/ρυθμιστικών παρεμβάσεων που, σε συνδυασμό με τον αυξημένο κίνδυνο χώρας και το συνακόλουθο υψηλό κόστος χρηματοδότησης, διαμορφώνουν ένα εκθροικό επιχειρηματικό περιβάλλον. Ο συγγραφέας επισημαίνει τις διεθνείς έρευνες, οι οποίες καταγράφουν ότι τα προϊόντα μεταποίησης διαμορφώνουν κατά 70% τον όγκο του παγκόσμιου εμπορίου, ενώ αποτελούν μόλις το 16% του παγκόσμιου προϊόντος, αναδεικνύοντας έτσι την καίρια συμβολή τους και σε προϊόντα που δεν είναι αποτέλεσμα μεταποίησης. Δεδομένων λοιπόν των πολλαπλών αδυναμιών και πολιτικών αστοχιών του κρατικού παρεμβατισμού στον μεταποιητικό κλάδο, ο κ. Μητσόπουλος τονίζει την αναγκαιότητα της ενδυνάμωσης του κλάδου, ενώ διακρίνει και σημαντικές ευκαιρίες οικονομικής ανάπτυξης στους τομείς της μηχανουργίας, των χημικών και της μικροηλεκτρονικής.

Υποστηρίζει, έτσι, ότι η «παγκοσμιοποίηση» της ελληνικής μεταποίησης (η όλο και μεγαλύτερη έκθεση των ελληνικών επιχειρήσεων στον διεθνή ανταγωνισμό) επιτάσσει την άρση όλων των εμποδίων στην ημεδαπή επιχειρηματικότητα, ώστε να μπορέσουν οι ελληνικές μεταποιητικές επιχειρήσεις να επιβιώσουν και να ευημερήσουν στο νέο περιβάλλον που διαμορφώνεται. Η δημοσιονομική προσαρμογή είναι αναγκαία προϋπόθεση για να στραφούν πόροι προς τους διεθνώς εμπορεύσιμους κλάδους, αλλά όχι και ικανή. Απαιτείται και η διευκόλυνση της επιχειρηματικής δράσης, οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις δηλαδή, για να απορροφηθεί η καινοτομία στην παραγωγή και την απασχόληση της ελληνικής μεταποίησης. Αναδεικνύεται λοιπόν, η υποθάλασσα δυναμική του τομέα της μεταποίησης και η κρίσιμη αλληλεπίδρασή του με πολλαπλούς τομείς της οικονομικής δραστηριότητας.

Και από τη μεταποίηση περνάμε στη γεωργία. Σύμφωνα με τους **κ.κ. Δημήτρη Δαμιανό** και **Γιώργο Βλάχο**, την ώρα που η συνεισφορά της γεωργίας στο ελληνικό ΑΕΠ (5%) είναι κατά πολύ υψηλότερη του αντίστοιχου ευρωπαϊκού (1,5%), οι εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τροφίμων είναι ότι η παγκόσμια αγροτική παραγωγή θα αυξηθεί κατά 60% μέχρι το 2050. Διαφαίνεται, έτσι, η σαφής πρόκληση για την ελληνική οικονομία να ενισχύσει τον αγροτικό εξαγωγικό της χαρακτήρα.

Στο πλαίσιο αυτό και χωρίς να υποβιβάζεται η παραδοσιακή γεωργία (παραγωγή commodities σε μεγάλη κλίμακα εκμεταλλεύσεις εντάσεως κεφαλαίου που χρησιμοποιούνται ως εισροές στις γεωργικές βιομηχανίες), αναδεικνύονται οι προοπτικές «νεοεισερχόμενων» αγροτών σε μορφές παραγωγής και διάθεσης αγροτικών προϊόντων που δημιουργούν «εμπειρίες» και «εμπιστοσύνη» στον καταναλωτή λόγω της αυθεντικότητας, της πιστοποίησης και της εντοπιότητας του τρόπου καλλιέργειας κ.ο.κ. Προς τούτο απαιτούνται «δίκτυα υποστήριξης» για την παροχή τεχνικής βοήθειας και εξειδικευμένων γνώσεων σε τοπικό επίπεδο, για την αξιοποίηση μεθόδων πειραματικής επιδεικτικής-πρακτικής προσέγγισης, με τη λειτουργία πιλοτικών-υποδειγματικών εκμεταλλεύσεων και με τη χρήση καινοτομιών και μεθόδων, τόσο στη διακίνηση και εμπορία όσο και στην προσέγγιση του καταναλωτή.

Είναι χαρακτηριστικό της προσέγγισης των συγγραφέων ότι δεν αναφέρονται ούτε μία φορά στους γεωργικούς συνεταιρισμούς. Η έμφαση είναι στους ανθρώπους που στηρίζονται στη γνώση, αναλαμβάνουν κινδύνους και, εν πολλοίς, έχουν τη δυνατότητα να καθορίζουν την τιμή για το προϊόν που παράγουν, διαμορφώνοντας μόνοι τους την τύχη τους. Οι συγγραφείς καταλήγουν ότι η δημιουργία δικτύων επιχειρήσεων, η χρήση εναλλακτικών καναλιών διανομής και νέων τεχνολογιών και πληροφορικής αναμένεται να συμβάλλουν στη μετεξέλιξη της ελληνικής γεωργίας, ώστε να παρακολουθηθεί τις επερχόμενες εξελίξεις στην παγκόσμια αγροτική οικονομία.

Όπως και στην περίπτωση της γεωργίας, έτσι και στον τουρισμό επανέρχεται η ιδέα της «καταναλωτικής εμπειρίας» ως κυρίαρχου στοιχείου ενός τουριστικού προορισμού, μία βιωματική εμπειρία, την οποία ο επισκέπτης θέλει να επαναλάβει και να μεταδώσει. Η **κα Μαριάννα Σιγάλα** και ο **κ. Ευάγγελος Χρήστου** προτείνουν τη δημιουργία ενός Οργανισμού Διαχείρισης Προορισμού (ΟΔΠ), που έχει τη συνολική ευθύνη για όλες τις απαιτούμενες οργανωτικές, διαχειριστικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις. Έμφαση δίνεται στη:

- δικτύωση των επιχειρήσεων
- δημιουργία θέσεων απασχόλησης
- διασφάλιση και επίτευξη βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης
- δημιουργία κύριων ή συμπληρωματικών εισοδημάτων
- βελτίωση της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος
- ποιοτική αναβάθμιση των τουριστικών επιχειρήσεων
- προώθηση των δράσεων που αφορούν την πιστοποίηση της ποιότητας
- αποτελεσματική προβολή της χώρας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο
- στρατηγική προώθηση, διανομή και εμπλουτισμό των τουριστικών προϊόντων της χώρας
- παροχή ποιοτικών υπηρεσιών/πληροφοριών στους επισκέπτες

Όσον αφορά στη λειτουργικότητα και αποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού για την προώθηση του τουριστικού προϊόντος, οι συγγραφείς δίνουν έμφαση στη:

- μείωση της γραφειοκρατίας
- σταθερότητα του επενδυτικού και φορολογικού πλαισίου
- στελέχωση με εξειδικευμένο προσωπικό
- αποδοχή του ΟΔΠ ως φορέα υλοποίησης της τουριστικής πολιτικής που σχεδιάζεται από το Υπουργείο Τουρισμού
- θεσμοθέτηση κοινής αποδοχής υπηρεσιακού Υφυπουργού Τουρισμού επί θητεία
- ανάπτυξη και λειτουργία Εθνικού Παρατηρητηρίου Τουρισμού
- ανάπτυξη Ηλεκτρονικού Συστήματος Διαχείρισης και Μάρκετινγκ Τουριστικών Προορισμών
- τουριστική εκπαίδευση για όλες τις βαθμίδες
- δημιουργία ζωνών οικονομικής ανάπτυξης και δραστηριότητας
- μελέτη βιωσιμότητας για κάθε αναπτυξιακό έργο μαζικού τουρισμού
- χρήση τοπικών προμηθευτών
- εκπαίδευση τουριστών στην τοπική κοινωνία και κουλτούρα
- ανάπτυξη συνεργασιών με όλους τους τουριστικούς μεσάζοντες
- ανάπτυξη σύνθετων τουριστικών προϊόντων
- έμφαση σε ειδικές μορφές τουρισμού

Όλα αυτά, βεβαίως, τα περί τουρισμού και εμπειρίας, τα έχει ενστερνισθεί πλήρως και τα εφαρμόζει ο Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου στον τομέα της κρουαζιέρας, τη διοίκηση του οποίου ασκεί ο **κ. Ιωάννης Μπρας**. Το παράδειγμα του Οργανισμού Λιμένος Ηρακλείου, ενός κρατικού φορέα με όλα τα μειονεκτήματα και τη μизέρια της κρατικής γραφειοκρατίας και διοίκησης, αξίζει να γίνει ευρύτερα γνωστό, διότι αποδεικνύει περίτρανα ότι δεν χρειάζονται τόσο πόροι όσο χρειάζονται ιδέες και άνθρωποι για να γίνει κάτι σε αυτή τη χώρα.

Αναγνωρίζεται ότι αυτό που «κρατάει» έναν προορισμό στην κορυφή δεν είναι τόσο οι υποδομές όσο είναι η ζήτηση από τους εν δυνάμει επισκέπτες που θα προσεγγίσουν ένα ταξιδιωτικό πρακτορείο στη χώρα τους και θα αναζητήσουν ένα «πακέτο» διακοπών κρουαζιέρας. Και για τη δημιουργία και τη συντήρηση της ζήτησης αυτής, ο Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου έχει αναπτύξει μία ολοκληρωμένη στρατηγική πρωτοβουλιών, παρεμβάσεων και έργων, με συγκεκριμένους και μετρήσιμους στόχους σε μία βήμα προς βήμα προσέγγιση, σε αρμονία με τις πιο σύγχρονες θεωρητικές και πρακτικές αντιλήψεις.

Επισημαίνεται, τέλος, η αναγκαιότητα ανάπτυξης μιας πολιτικής για την ενίσχυση της κρουαζιέρας, στα πλαίσια της εθνικής τουριστικής στρατηγικής. Η βελτίωση της προσφερόμενης αξίας του προϊόντος, η ενίσχυση του τουρισμού εμπειρίας, η προβολή του περιεχομένου προορισμού και η αποτελεσματική σύμπραξη εθνικών και τοπικών, ιδιωτικών και δημόσιων φορέων είναι η πλέον ασφαλής στρατηγική για την επίτευξη του στόχου. Βάσει εμπειρικών «καλών πρακτικών», ο συγγραφέας αναδεικνύει την ενίσχυση του αισθήματος ασφάλειας μέσω εφαρμογής διεθνών κανόνων ασφάλειας στα λιμάνια, τη βελτίωση της παραμονής, τη διαρκή προώθηση των αγροτικών προϊόντων και των τουριστικών καταστημάτων στους χώρους των λιμανιών, καθώς και την προσφορά καινοτόμων και ολοκληρωμένων τουριστικών πακέτων, ως τις πλέον ενδεδειγμένες ενέργειες για την αξιοποίηση του κλάδου της κρουαζιέρας.

Εάν ο ένας μεγάλος πόλος ανάπτυξης είναι ο τουρισμός, ο άλλος είναι η ναυτιλία. Στο άρθρο του ο **κ. Γεώργιος Γράτσος** τονίζει ότι η Ελλάδα θα μπορούσε, προσφέροντας ολοκληρωμένες εμπορικές και ναυτιλιακές υπηρεσίες, να παίξει τον ρόλο του ναυτιλιακού και οικονομικού κέντρου της Ανατολικής Μεσογείου. Επίσης, η Ελλάδα έχει όλες τις προϋποθέσεις για να γίνει προτιμώμενος προορισμός αναψυχής και θαλάσσιου τουρισμού της ΕΕ, προσελκύοντας ανθρώπους, επενδύσεις και σκάφη αναψυχής απ' όλο τον κόσμο. Η προνομιούχος γεωγραφική θέση της χώρας, καθώς και ο πλούτος ιστορικών και πολιτιστικών στοιχείων, είναι οι πρώτες ύλες που μπορούν να αξιοποιηθούν προς αυτή την κατεύθυνση. Έπειτα, η Ελλάδα έχει σημαντικές δυνατότητες να καταστεί η κύρια αφετηρία κρουαζιερόπλοιων στην Ανατολική Μεσόγειο, να λειτουργήσει ως διαμετακομιστικό κέντρο της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και της Ανατολικής Μεσογείου και να προσελκύσει μεγάλες παραγγελίες ως ναυπηγοεπισκευαστικό κέντρο. Παρ' ότι η ελληνόκτητη ποntonόρος ναυτιλία είναι πρώτη στον κόσμο σε μεταφορική ικανότητα, με τα μεγαλύτερα και νεότερα πλοία έναντι του ανταγωνισμού, και παρόλο που συνεισφέρει μεταξύ € 13 δις και € 19 δις τον χρόνο στην Ελλάδα μέσω εισροών στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, η ανάπτυξη της Ελλάδας ως μεγάλου ναυτιλιακού κέντρου δεν είναι η ανάλογη με χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Νορβηγία και η Γερμανία. Το Ηνωμένο Βασίλειο έχει τεράστιες εισροές από ναυτιλιακές εργασίες και απασχολεί μεγάλο αριθμό εργαζομένων, ενώ είναι και διεθνές κέντρο για ναυτιλιακές διατηρήσεις με μεγάλη κινητικότητα. Η Νορβηγία έχει ισχυρές ναυτιλιακές τράπεζες και ασφαλιστικούς οργανισμούς. Ο Νορβηγικός Νηογνώμονας κυριαρχεί παγκοσμίως με άνω των 10.000 υπαλλήλων και παρουσία με 300 γραφεία παγκοσμίως και πρόσφατα συγχωνεύθηκε με τον Γερμανικό Νηογνώμονα, ενώ στην Ελλάδα ο Νηογνώμονας είναι σχεδόν ανύπαρκτος. Στην Ελλάδα υπάρχουν 800 διαχειρίστριες εταιρείες και πολλές μικρές επιχειρήσεις ξένων οίκων που θα μπορούσαν να πολλαπλασιασθούν εάν υπήρχε φιλικό και σταθερό νομοθετικό και φορολογικό περιβάλλον.

Ο κ. Γράτσος υπεισέρχεται σε συγκεκριμένες και εύστοχες προτάσεις που αφορούν στη ναυτική εκπαίδευση, τα ελληνικά οχηματαγωγά, τις κρουαζιέρες, τα σκάφη αναψυχής, τα λιμάνια, τις ναυπηγήσεις και επισκευές πλοίων και την προοπτική να γίνει η χώρα διαμετακομιστικό κέντρο. Εμμένει στην ανάγκη διαμόρφωσης ενός σταθερού φορολογικού πλαισίου για τη ναυτιλία, την αναβάθμιση της ναυτικής εκπαίδευσης και τεχνογνωσίας, την ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας των ακτοπλοϊκών υπηρεσιών, την εναρμόνιση του κανονιστικού πλαισίου με το ευρωπαϊκό και την ανταγωνιστική τιμολόγηση ως τις πλέον ενδεδειγμένες ενέργειες. Ξεχωρίζουν οι προτάσεις για:

- την ανάπτυξη του Ελληνικού ως επέκταση του ναυτιλιακού κέντρου του Πειραιά,
- τη μεταφορά των επιβατηγών πλοίων από τον Πειραιά στο Λαύριο, και
- την επέκταση του εμπορικού τμήματος του λιμανιού του Πειραιά στα Μέγαρα.

Η ενότητα αυτή ολοκληρώνεται με το άρθρο της **κας Ιωάννας Χριστοδουλάκη** και του **κ. Ευάγγελου Στάθης**, οικονομικών αναλυτών της Alpha Bank. Παρουσιάζεται η ανταγωνιστική θέση επιλεγμένων κλάδων της ελληνικής οικονομίας του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα, με βάση διεθνείς δείκτες ανταγωνιστικότητας συγκριτικά με άλλες χώρες. Επιλέχθηκαν κλάδοι που παράγουν διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα, όπως ο αγροτικός τομέας, ο κλάδος μεταποίησης τροφίμων και ποτών και ο τουρισμός, καθώς και κλάδοι βασικών υποδομών που συμβάλλουν στην ανταγωνιστικότητα όλου του φάσματος των οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως η ενέργεια, οι μεταφορές και οι τηλεπικοινωνίες. Η κα Χριστοδουλάκη και ο κ. Στάθης αποτυπώνουν τις σχετικές αδυναμίες και συγκριτικά πλεονεκτήματα που υπάρχουν και προβάλλουν την αναγκαιότητα μεταρρυθμίσεων μεμονωμένα ανά κλάδο, με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους. Από την αποτύπωση των αδυναμιών των κλάδων της οικονομίας προκύπτει η αναγκαιότητα της ενεργότερης ένταξης της καινοτομίας και των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, της ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, της ανάπτυξης νέων προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας και της τόνωσης των επενδύσεων. Τέλος, θεωρούν ότι προκειμένου να αποκτήσουν προστιθέμενη αξία οι εστιασμένες προσπάθειες αναβάθμισης ανά τομέα της οικονομίας, είναι επιβεβλημένη η διασύνδεση των στρατηγικών ανάπτυξης των δυνητικά αλληλοεξαρτώμενων κλάδων, όπως για παράδειγμα η αγροτική παραγωγή με τη μεταποίηση τροφίμων και ποτών και τον τουρισμό ή το εμπόριο με τις μεταφορές ή η διαχείριση ακινήτων με τον τουρισμό κ.λπ.

Γ. Υποδομές δικτύων

Στην ενότητα αυτή, τα άρθρα εστιάζουν στην ενέργεια, τις τηλεπικοινωνίες και τα λιμάνια, ως υποδομές κομβικής σημασίας για την ανάπτυξη της χώρας. Η ανάλυση της **κας Δανάης Διακουλάκη** επικεντρώνεται στην ανάγκη ολοκληρωμένου ενεργειακού σχεδιασμού και θεσμικού εκσυγχρονισμού για την άρση των στρεβλώσεων και την ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας, αναδεικνύοντας τη σημαντική ασυμμετρία που διέπει την κατανομή των ενεργειακών επενδύσεων στη χώρα, κατά τα τελευταία έτη. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, οι χρόνιες διοικητικές, θεσμικές και φορολογικές παθογένειες προϋπήρχαν της ευκαιριακής επιχειρηματικότητας που κυριάρχησε κατά την περίοδο 2010-2012, ιδιαίτερα στον τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ).

Θεωρεί ότι ο μύθος του «πράσινου Ελντοράντο» για τις ΑΠΕ και η θεσμική ασυναρτησία και προχειρότητα του ελληνικού Δημοσίου τελικά αποθαρρύνει τους σοβαρούς επενδυτές που επενδύουν με μακροπρόθεσμη προοπτική, οδηγεί σε υπερβολική χαλάρωση των περιβαλλοντικών περιορισμών και δημιουργεί την αντίληψη ότι οι ΑΠΕ είναι «ακριβές» τεχνολογίες σε σχέση με τις συμβατικές και, ως εκ τούτου, αντιαναπτυξιακές. Σε κάθε περίπτωση, τα εκρηκτικά ελλείμματα που συσσωρεύει ο λειτουργός της αγοράς (ΛΑΓΗΕ) λόγω υψηλών αποζημιώσεων στους παραγωγούς ΑΠΕ δεν αντιμετωπίζονται με συνεχείς αυξήσεις του Ειδικού Τέλους για τις ΑΠΕ που πληρώνουν οι καταναλωτές. Ο τρόπος υπολογισμού της Οριακής Τιμής του Συστήματος είναι ανορθολογικός και σε συνδυασμό με προστατευτικές ρυθμίσεις για τους παραγωγούς φυσικού αερίου, οδηγεί σε υπερβολικά υψηλές αποζημιώσεις. Δυσφημείται, έτσι, η τεχνολογία των ΑΠΕ ως υπεύθυνη για το υψηλό κόστος παροχής ηλεκτρικού ρεύματος.

Η μεταστροφή του επενδυτικού κλίματος θα επέλθει σύμφωνα με την κα Διακουλάκη, μέσω της εναρμόνισης των εγχώριων διοικητικών-φορολογικών πρακτικών και θεσμών με τους κοινοτικούς, της θέσπισης ενός ολοκληρωμένου και μακροπρόθεσμου ενεργειακού σχεδιασμού με σαφή επιρροή από την ανάπτυξη της έρευνας (RnD) και με βασικό προαπαιτούμενο την καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης. Παράλληλα, και παρά τις συνεχείς νομοθετικές παρεμβάσεις, με την πιο πρόσφατη να λαμβάνει χώρα στο τέλος του 2013 (Ν. 4203/2013), η γραφειοκρατία παραμένει ισχυρά ανασταλτικός παράγοντας.

Η συμβολή του τομέα των τηλεπικοινωνιών στο νέο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας, αποτελεί το αντικείμενο μελέτης στο άρθρο του **κ. Αγγελου Τσακανίκα**. Το ευρύτερο οικοσύστημα τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, δύναται να προσφέρει το απαραίτητο υπόβαθρο για τον μετασχηματισμό της ελληνικής οικονομίας σε μία οικονομία της γνώσης. Όπως αναφέρει ο κ. Τσακανίκας, οι τρεις άξονες δραστηριοποίησης

προς αυτήν την κατεύθυνση αφορούν στην ενίσχυση των υποδομών, την ανάπτυξη σύγχρονων υπηρεσιών και την καλλιέργεια των απαιτούμενων δεξιοτήτων. Όσον αφορά στην ενίσχυση των υποδομών, προτείνεται η ολοκλήρωση του υπάρχοντος ρυθμιστικού πλαισίου για τις τηλεπικοινωνίες και η εναρμόνισή του με το κοινοτικό είναι σε ευθεία συσχέτιση με την απλοποίηση των διαδικασιών αδειοδότησης και τελικά με την παροχή κινήτρων ανάπτυξης εξελιγμένων ευρυζωνικών υποδομών σε αγροτικές και απομακρυσμένες περιοχές. Παράλληλα, η λειτουργία Παρατηρητηρίου Ηλεκτρομαγνητικής Ακτινοβολίας αναμένεται να αυξήσει την εμπιστοσύνη τόσο των επιχειρήσεων όσο και των πολιτών.

Ο κ. Τσακανίκας θεωρεί επιβεβλημένη την υποχρεωτική χρήση των νέων εφαρμογών από τις επιχειρήσεις, τους οργανισμούς του Δημοσίου, τους Δήμους και τις περιφέρειες, καθώς και την καθιέρωση της ηλεκτρονικής υπογραφής που θα επηρεάσει σημαντικά τις συναλλαγές των πολιτών με το κράτος. Έπειτα, η ανάπτυξη των απαιτούμενων δεξιοτήτων για την ενίσχυση της υπάρχουσας επιχειρηματικότητας και την προσέλκυση νέων επενδύσεων, αποτελεί αυτονόητη εξέλιξη, ως επιστέγασμα των προσπάθειών για την επιτυχή ανάπτυξη του κλάδου των ΤΠΕ στη χώρα.

Στο τελευταίο άρθρο της ενότητας αυτής ο **κ. Χαρίλαος Ψαραύτης** επισημαίνει πώς οι προσπάθειες ιδιωτικοποίησης των κυριότερων λιμανιών της χώρας και η σύναψη εμπορικών συμφωνιών με διεθνείς φορείς, ανέδειξαν το πλαίσιο της μεταρρύθμισης που θα πρέπει να εφαρμοσθεί. Ο κ. Ψαραύτης θεωρεί ότι τα ιδιωτικά μονοπώλια δεν υπηρετούν το δημόσιο συμφέρον και, ως εκ τούτου, η παραχώρηση τμημάτων των λιμένων σε διαφορετικούς παρόχους και όχι η πλήρης παραχώρηση σε έναν πάροχο, εξυπηρετεί καλύτερα την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των λιμένων της χώρας.

Δ. Κοινωνική υποδομή

Στην ενότητα αυτή, οι συγγραφείς καταπιάνονται με την ανθρώπινη πλευρά της κρίσης και προτείνουν στρατηγικές εξόδου μέσω επανασχεδιασμού της κοινωνικής πολιτικής, ή άλλων παρεμβάσεων στην αγορά εργασίας που μειώνουν το κοινωνικό κόστος της προσαρμογής.

Ο **κ. Ηλίας Κικίλιας** αποδίδει τα αίτια της κρίσης στη διόγκωση του τομέα διεθνώς μη εμπορεύσιμων αγαθών και τη συρρίκνωση του τομέα διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, ως αποτέλεσμα συσσώρευσης μεγάλων δημοσιονομικών ελλειμμάτων και διαρθρωτικών δυσκαμψιών και στρεβλώσεων. Για την έξοδο, όμως, από την κρίση και την απαραίτητη στροφή των παραγωγικών συντελεστών προς τον διεθνή τομέα θεωρεί ότι η «εσωτερική υποτίμηση» και η εκρηκτική ανεργία που επακολούθησε (η λιτότητα δηλαδή) θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί. Αυτό θα γινόταν δυνατό με την εφαρμογή μιας Νέας Βιομηχανικής Πολιτικής, χωρίς στόχευση σε επιχειρήσεις και κλάδους, όπως στο παρελθόν, αλλά σε δραστηριότητες και πεδία παραγωγής συστημικά συνδεδεμένα με την εκπαίδευση, την καινοτομία, τις νέες τεχνολογίες κ.ο.κ, με το κράτος να δημιουργεί ευνοϊκούς όρους ανάπτυξης και ανταγωνισμού. Επιπλέον, το κόστος σε ανεργία θα μπορούσε να είχε μετριασθεί με τη διατήρηση της απασχόλησης στον εσωτερικό/προστατευμένο τομέα μέσω, κυρίως, μείωσης του μη μισθολογικού κόστους (δηλαδή των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης) και ταυτόχρονη αντισταθμιστικά ανάλογη αύξηση των φορολογικών εσόδων μέσω γενικευμένης πάταξης της φοροδιαφυγής. Το εύλογο ερώτημα που τίθεται είναι, βεβαίως, και αυτό δεν είναι καθόλου προφανές, πώς θα γίνει η μετατόπιση των πόρων προς τον εξαγωγικό διεθνή τομέα, εάν διατηρηθεί η παραγωγικότητα και η αποδοτικότητα του εσωτερικού/προστατευμένου τομέα.

Ο **κ. Μάνος Ματσαγγάνης** σκιαγραφεί την επίπτωση της κρίσης στην εξάπλωση της φτώχειας στην Ελλάδα, υποστηρίζοντας ότι το σύστημα κοινωνικής προστασίας, αν και συνολικά αρκετά δαπανηρό, είναι ελάχιστα αποτελεσματικό στην καταπολέμηση της φτώχειας. Επισημαίνει ότι αν και η κοινωνική δαπάνη στη χώρα κατά το 2010 δεν διέφερε ουσιαστικά από τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ, η αποτελεσματικότητα ήταν ασύμμετρα χαμηλότερη. Επίσης, η τρέχουσα συγκυρία των υψηλών ποσοστών ανεργίας και φτώχειας εντείνουν την ανάγκη για την αναδιαμόρφωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Ο κ. Ματσαγγάνης αποδίδει στο πολιτικό σύστημα και τους οργανωμένους κοινωνικούς φορείς την έλλειψη ενδιαφέροντος για την αντιμετώπιση της φτώχειας, καθώς οι φτωχοί δεν εκπροσωπούνται στο πελατειακό σύστημα. Έτσι, τα κόμματα και τα εργατικά συνδικάτα φαίνεται να ευαισθητοποιούνται περισσότερο για όσους εργάζονται στο Δημόσιο ή έχουν συνδικαλιστική εκπροσώπηση παρά για τους ανασφάλιστους εργαζομένους, τους άνεργους νέους, τις γυναίκες εκτός αγοράς εργασίας, τους φτωχούς κ.ο.κ.

Υπάρχουν, ακόμη και σήμερα, στα βάθη της ύφεσης κενά προστασίας. Καθώς δεν καλύπτονται επαρκώς (ή και καθόλου) διάφορες ομάδες του πληθυσμού, όπως οι μακροχρόνια άνεργοι, οι νεοεισερχόμενοι, όσοι εργάζονται περιστασιακά, οι αυτοαπασχολούμενοι και οι αγρότες σε μη βιώσιμες εκμεταλλεύσεις, οι μη πολύτεκνες οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, φτωχές οικογένειες χωρίς επιδότηση ενοικίου, όσοι δεν είναι σε θέση να εργασθούν λόγω ασθένειας και αναπηρίας, οι ηλικιωμένοι με χαμηλή σύνταξη κ.ο.κ., αν και πρόσφατα έχουν ληφθεί μέτρα όπως περαιτέρω ενίσχυση του κοινωνικού δικτύου ασφαλείας για ανέργους, αυτοαπασχολούμενους, οικογένειες με παιδιά και σχεδιάζεται και η πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Ταυτόχρονα, ρυθμίσεις όπως η επιμήκυνση του χρόνου παραμονής στο ταμείο ανεργίας σε περιόδους παρατεταμένης ύφεσης, καθώς και η δυναμική εκπροσώπηση των οικονομικά ασθενέστερων ομάδων, μέσω δημιουργίας συνασπισμών συνηγορίας, ολοκληρώνουν το πλαίσιο της νέας στρατηγικής κοινωνικής προστασίας.

Η **κα Ευαγγελία Παπαπέτρου** αποτυπώνει κατ' αρχάς τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας ως αποτέλεσμα της δημοσιονομικής προσαρμογής και της συνακόλουθης ύφεσης τα τελευταία χρόνια. Τονίζει ότι όπως στην Ελλάδα, έτσι και στις υπόλοιπες χώρες που είναι σε προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, το χάσμα της ανεργίας διευρύνθηκε σημαντικά κατά την περίοδο 2008-2013, κατά 19,7 μονάδες. Δεδομένων των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας που είναι σε εξέλιξη από τον Μάιο του 2010 και έπειτα, οι κατώτατες αποδοχές μειώθηκαν σημαντικά, κατά 22% και 32% για τους νέους κάτω και άνω των 25 ετών, αντίστοιχα. Οι μεταρρυθμίσεις λοιπόν για την άρση των δυσκαμψιών και των στρεβλώσεων στην αγορά εργασίας έχουν επιτρέψει την προσαρμογή του εργατικού κόστους στη δεδομένη ζήτηση και βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Βεβαίως, η μακροχρόνια ισορροπία στην αγορά εργασίας επιβάλλει περαιτέρω διαρθρωτικά μέτρα αύξησης της προσφοράς εργασίας και βελτίωσης της παραγωγικότητάς της. Συνοψίζοντας, η συγγραφέας επισημαίνει ότι, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα δεν πρέπει να βασιστεί μονομερώς στη μείωση του εργασιακού κόστους αλλά στη βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνει δράσεις για να επιστρέψουν οι νέοι στην εργασία, την εκπαίδευση και την κατάρτιση, μέσω του σχεδιασμού πολιτικών απασχόλησης που θα συμβάλλουν στη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης και θα βελτιώνουν τις δεξιότητες των εργαζομένων και των ανέργων, ιδιαίτερα των μακροχρόνια ανέργων, καθώς και των γυναικών και των νέων.

Τέλος, οι **κ.κ. Σταύρος Ζωγραφάκης** και **Χαράλαμπος Κασίμης** αναλύουν τις επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία και ειδικότερα στην αγορά εργασίας, από την παρουσία των μεταναστών στη χώρα μας. Η συνεισφορά του μεταναστευτικού σώματος στο ελληνικό ΑΕΠ από τη δεκαετία του '90 και έπειτα, εκτιμάται σε 2,3-2,8%, με το 0,5-0,8% εξ αυτού να αποδίδεται στην παράνομη μετανάστευση. Πιο πρόσφατα, όμως, η μεγάλη ύφεση έχει χειροτερεύσει σημαντικά τις συνθήκες απασχόλησης των μεταναστών.

Από την άλλη πλευρά, τα εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι ο ρόλος των μεταναστών στην απασχόληση είναι συμπληρωματικός, καθώς καλύπτουν διαρθρωτικά κενά στον αγροτικό τομέα και τις κατασκευές. Όπως εκτιμούν οι συγγραφείς, ο δυναμικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας μέσω του αγροτικού και του τουριστικού τομέα, όπου η συμμετοχή των μεταναστών είναι και αναμένεται να είναι σημαντική, επιτάσσει την ανάγκη διαμόρφωσης μιας σύγχρονης, δυναμικής και ανθρωποκεντρικής μεταναστευτικής πολιτικής. Βασικό, επίσης, χαρακτηριστικό της στρατηγικής αυτής θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη του θεσμού της προσωρινής νόμιμης μετανάστευσης κυρίως με Αλβανία, για την καταπολέμηση της απασχόλησης των παράνομων μεταναστών. Η εξάρτηση των κλάδων αυτών από το φθινό εργατικό κόστος που προσφέρει η απασχόληση των μεταναστών είναι στοιχείο, ενδεχομένως, της καθυστέρησης της προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας σε ένα διαφορετικό αναπτυξιακό πρότυπο που να βασίζεται στην καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες. Παραμένουν, όμως, σημαντικός παράγοντας ευελιξίας στην αγορά εργασίας και ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας λόγω της νευραλγικής θέσης που κατέχουν σε ορισμένους κλάδους, όπως η γεωργία και ο τουρισμός.

Ε. Δημόσια και ιδιωτική ασφάλιση

Στην ενότητα αυτή, μεταφερόμεθα στα θέματα κοινωνικής ασφάλισης. Ο **κ. Πλάτωνας Τήνιος** αναλύει τα προβλήματα που δημιουργεί ο εναγκαλισμός του συστήματος κοινωνικής προστασίας από το κράτος και καταπιάνεται με τις παθογένειες του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και τις προσπάθειες μεταρρύθμισης που έχουν γίνει διαχρονικά. Καταλήγει ότι τα μεγαλύτερα δημόσια ασφαλιστικά ταμεία της χώρας χρηματοδοτούνται ως ασφάλιση και αποδίδουν ως πρόνοια, αφού ο στόχος της προώθησης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας μέσω χαμηλότερων εισφορών ουδέποτε ετέθη σε ένα σύστημα όπου η αποκλειστική αρμοδιότητα του κράτους στη χορήγηση συντάξεων παραμένει κυρίαρχη και εξυπηρετεί κυρίως μη οικονομικούς και μάλλον αδιαφανείς σκοπούς. Η μεταρρύθμιση του 2010, αν και πιστή στο κρατικοκεντρικό πρότυπο κοινωνικής ασφάλισης, αντιμετωπίζει το μακροχρόνιο πρόβλημα βιωσιμότητας του συστήματος κυρίως μέσω άγριας περικοπής των συντάξεων και της ανάδειξης της ανταποδοτικής συνιστώσας του συστήματος.

Ωστόσο, ο κ. Τήνιος κρίνει ότι στο νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ανταγωνιστικής παραγωγής και απασχόλησης, το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, πέραν του αναδιανεμητικού ρόλου του κράτους, θα πρέπει να εναρμονισθεί με ανταποδοτικά συστήματα συμπλήρωσης εισοδήματος μέσα σε επαγγελματικές ομάδες (επαγγελματικά ταμεία) και συστήματα που ενθαρρύνουν την ιδιωτική αποταμίευση (λογαριασμοί ατομικής αποταμίευσης), έτσι ώστε να γίνει πιο ευέλικτο και αποτελεσματικό και να μη δημιουργεί ελλείμματα στο παρόν και το μέλλον. Μόνον έτσι, θα διασφαλισθεί η βιωσιμότητα του συστήματος και, στο πλαίσιο αυτό, θα μπορέσει να συνεισφέρει όχι μόνο στη σταθεροποίηση των δημόσιων οικονομικών αλλά και στην επιδίωξη της τόνωσης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Στη συνέχεια, ο **κ. Λυκούργος Λιαρόπουλος**, για να τονωθεί η ανταγωνιστικότητα, προτείνει την κατάργηση των εισφορών των εργαζομένων και εργοδοτών στην ασφάλιση της υγείας και την ανάληψη από το κράτος μέσω της φορολογίας των σχετικών δαπανών υγείας. Ο κ. Λιαρόπουλος θεωρεί πως το σύστημα υγείας στην Ελλάδα είναι αντίστροφα προσδευτικό, αναποτελεσματικό και άδικο, αφού χρηματοδοτείται κατά κύριο λόγο από την κοινωνική ασφάλιση και από τα νοικοκυριά. Ο συγγραφέας επικαλείται τη μεγάλη ανεργία του 27% ως τον κύριο παράγοντα που αποδεκατίζει τις εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών και δημιουργεί κενά αφενός στην κάλυψη του πληθυσμού για λόγους υγείας και αφετέρου στη χρηματοδότηση των ταμείων.

Στο πλαίσιο της αποτελεσματικής αναδιάρθρωσης του συστήματος υγείας, ο κ. Λιαρόπουλος προτείνει την καθιέρωση Εθνικής Ασφάλισης Υγείας για όλους τους έλληνες πολίτες που διαθέτουν ΑΜΚΑ με κατάργηση των ασφαλιστικών εισφορών των εργαζομένων και των «συνεπών» εργοδοτών, καθώς και παροχή κάλυψης για πακέτο παροχών στο ύψος του ΕΟΠΥΥ. Οι προαπαιτούμενες ενέργειες για τον ανασχεδιασμό είναι η δημιουργία:

- συστήματος Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας,
- εξειδικευμένων αυτόνομων τμημάτων Ατυχημάτων και Επείγουσας Φροντίδας στα μεγάλα αστικά κέντρα και σε επιλεγμένα σημεία στην επαρχία, και
- η εξυγίανση της οικονομικής διαχείρισης του συστήματος μέσω της καθιέρωσης της ηλεκτρονικής χρεωστικής κάρτας.

Η βασική πρόταση του κ. Λιαρόπουλου είναι να καταργηθούν οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης για την παροχή υγείας, έτσι ώστε να ελαφρυνθούν οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι κατά περίπου € 4 δις και να επιβαρυνθούν ισοπόσως οι φορολογούμενοι γενικώς (ποιοι ακριβώς;). Βεβαίως, ποιος τελικά πληρώνει και τι είδους κίνητρα ή αντικίνητρα ενσωματώνονται στον ανταγωνισμό και την οικονομική συμπεριφορά των ατόμων από αλλαγές τέτοιου είδους, αποτελεί το κύριο ζητούμενο που επηρεάζει την κοινωνική ευημερία και την οικονομική αποτελεσματικότητα του συστήματος. Το προτεινόμενο σύστημα, όμως, όπως μπορεί να παρατηρηθεί, θα έχει την ίδια στενότητα πόρων με αυτό που αντικαθίσταται, εκτός εάν μπορούν να βρεθούν άλλες, πρόσθετες πηγές φορολόγησης, που είναι μάλλον αμφίβολο. Σε κάθε περίπτωση, τώρα που ο ΕΟΠΥΥ δημιουργεί νέα δεδομένα για τη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας στην παροχή υπηρεσιών υγείας, οι προτάσεις Λιαρόπουλου αξίζουν να μελετηθούν επικουρικά για τη μείωση των εισφορών στο πλαίσιο μείωσης των δαπανών υγείας.

Τέλος, με το άρθρο του κ. **Μιλτιάδη Νεκτάριου** γίνεται η μετάβαση στον ρόλο που μπορεί να παίξει η ιδιωτική πλέον ασφάλιση για την παροχή υπηρεσιών υγείας και συντάξεων, αλλά και για ασφαλίσεις σεισμών και καταστροφικών κινδύνων, επιχειρήσεων, ναυτασφαλίσεις, αγροτικές ασφαλίσεις κ.ά. που βρίσκονται σήμερα σε εμβρυακό σημείο στην Ελλάδα, δεδομένης της χαμηλής ασφαλιστικής διείσδυσης.

Ειδικότερα, στο θέμα της υγείας ο κ. Νεκτάριος θεωρεί την ίδρυση του ΕΟΠΥΥ ως τομή στη διαχείριση της ζήτησης υπηρεσιών υγείας και εκτιμά ότι επείγει η οργάνωση της προσφοράς δημόσιων υπηρεσιών υγείας με την αναδιοργάνωση και τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας των νοσοκομείων του ΕΣΥ. Η ιδιωτική ασφαλιστική αγορά μπορεί να παίξει καταλυτικό ρόλο με τη δημιουργία κοινού μηχανισμού με τον ΕΟΠΥΥ «εκκαθάριση απαιτήσεων». Η βασική ευθύνη θα ανήκει στο κράτος αλλά οι παροχές συμπεριλαμβάνουν «ποσά απαλλαγών» και «ποσοστά συνασφάλισης», που θα πληρώνονται από τους ασφαλισμένους και για τα οποία μπορούν να ασφαρίζονται στην ιδιωτική ασφαλιστική αγορά. Το πλαίσιο αυτό συνεργασίας ιδιωτικού και δημόσιου τομέα μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην ποιοτική αναβάθμιση των προσφερόμενων υπηρεσιών υγείας και την οικονομική αποτελεσματικότητα του συστήματος.

Παράλληλα, στο θέμα των συντάξεων ο κ. Νεκτάριος επισημαίνει ότι αν και οι μεταρρυθμίσεις στο συνταξιοδοτικό σύστημα έχουν διαμορφώσει υγιείς συνθήκες βιωσιμότητας, εντούτοις αυτό επιτεύχθηκε με τη δραστηκή μείωση των συντάξεων των ήδη συνταξιούχων αλλά και των μελλοντικών συνταξιούχων που δεν έχουν σήμερα τη δυνατότητα επανασχεδιασμού της αποταμιευτικής τους συμπεριφοράς. Για τη στήριξη των ανθρώπων αυτών προτείνει την ανάπτυξη και διάθεση προϊόντων αντίστροφης υποθήκης, για όσους βεβαίως διαθέτουν ιδιόκτητη κατοικία (καταβάλλεται από την ασφαλιστική εταιρεία κάθε μήνα εισόδημα στον κάτοχο της κατοικίας με την υποχρέωση μεταβίβασης του ακινήτου στην ασφαλιστική εταιρεία σε περίπτωση θανάτου). Επίσης, ο κ. Νεκτάριος προτείνει τη δημιουργία ενός ισχυρού πόλου ασφάλισης γήρατος μέσω ιδιωτικών κεφαλαιοποιημένων σχημάτων συμπληρωματικών συντάξεων.

ΣΤ. Εκπαίδευση – καινοτομία – επιχειρηματικότητα

Στην ενότητα αυτή, οι συγγραφείς δίνουν έμφαση σε θέματα εκπαίδευσης, καινοτομίας και επιχειρηματικότητας, ως συστατικά στοιχεία του νέου αναπτυξιακού προτύπου. Στον τομέα της εκπαίδευσης, με απaráμιλλα γλαφυρό και λιτό ύφος, ο κ. **Γιώργος Ψαχαρόπουλος** σκιαγραφεί τις αλλαγές που έχει ανάγκη ο τόπος, καθώς το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα έχει γίνει δέκτης πολλαπλών μεταρρυθμίσεων, χωρίς όμως ουσιαστική επίδραση στην προβληματική διάρθρωσή του. Νομοθετημένα, το κράτος ορίζεται ως ο μοναδικός ελεγκτής και διαχειριστής του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ η δομή και η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης δεν συμβαδίζουν με τις ανάγκες της εποχής.

Απαιτείται αποκέντρωση, αυτονομία, αξιολόγηση και εισαγωγή κινήτρων στην εκπαιδευτική διαδικασία όλων των βαθμίδων. Ο εναγκαλισμός της εκπαίδευσης από το κράτος είναι η κύρια αιτία της παθογένειας. Προκρίνεται, έτσι, ο διαχωρισμός της χρηματοδότησης από την παραγωγή της εκπαίδευσης. Η χρηματοδότηση γίνεται με έμμεσο τρόπο, μέσω πληρωμής διδάκτρων από τους εκπαιδευομένους που επιδοτούνται μεν από το κράτος, αναλόγως οικονομικής επιφάνειας, αλλά έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν σχολείο. Στο πλαίσιο αυτό, το σχολείο έχει κάθε κίνητρο να επιδιώξει την προσέλκυση επιδοτούμενων σπουδαστών προσφέροντας ποιοτική εκπαίδευση.

Στη μελέτη του ο κ. **Γιάννης Καλογήρου** προτείνει μέτρα πολιτικής και δίνει κατευθύνσεις για την τεχνολογική αναβάθμιση και τον εμπλουτισμό του επιχειρηματικού τομέα με νέες καινοτόμες επιχειρήσεις, αφού πρώτα αναλύει την τεχνολογική ταυτότητα και καινοτομική επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων. Το νέο αναπτυξιακό πρότυπο πρέπει να στηρίζεται σε επενδύσεις στη γνώση, την καινοτόμο επιχειρηματικότητα, τον ανθρώπινο παράγοντα, την ανασυγκρότηση του κράτους και την αξιοποίηση των ΤΠΕ (Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών). Και όλα αυτά ως αντίδοτο σε μία ανταγωνιστική κούρσα προς τα κάτω, που βασίζει την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας στη δραστηκή μείωση του κόστους εργασίας. Υπάρχει και εδώ, όπως και σε άλλα άρθρα, η έμφαση στην ποιότητα και την καινοτομία και όχι στο χαμηλό κόστος εργασίας, ως εάν μπορεί να επιδιωχθεί, αυτόνομα και ανεξαρτήτως κόστους εργασίας, η τεχνολογική αναβάθμιση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας.

Έτσι, προτείνονται μία σειρά από δημόσιες πολιτικές που επικεντρώνονται στη χρηματοδοτική υποστήριξη της έρευνας και καινοτομίας, την αξιοποίηση του ερευνητικού έργου των πανεπιστημίων, τη χρήση φορολογικών κινήτρων για την ανάληψη επενδύσεων έρευνας και ανάπτυξης από τις επιχειρήσεις, τη δημιουργία ερευνητικών υποδομών, τη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος, την επιδίωξη μιας περιφερειακής στρατηγικής έξυπνης εξειδίκευσης, την προώθηση της «ανοικτής καινοτομίας», τη δημιουργία τεχνολογικών σχηματισμών και συστάδων επιχειρήσεων (clusters), την έξυπνη χρήση του συστήματος κρατικών προμηθειών για την προώθηση της καινοτομίας, τη διασφάλιση δεύτερης ευκαιρίας στην επιχειρηματικότητα, καθώς και την ενθάρρυνση της τελευταίας σε ειδικές πληθυσμιακές μονάδες κ.λπ. Όσον αφορά στην καινοτόμο επιχειρηματικότητα, προτείνονται μια σειρά από δημόσιες πολιτικές προώθησης ή ενθάρρυνσης και γίνονται αναφορές σε άριστες πρακτικές για την ανάδειξη καινοτομικών συμπεριφορών μέσα στις επιχειρήσεις.

Στο άρθρο τους, ο **κ. Νίκος Κορμηνός** και η **κα Έλενα Σεφερτζή** επικεντρώνονται στη Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση, ως μιας νέας πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης, όπου προωθείται ο παραγωγικός μετασχηματισμός μέσω διαδικασιών «επιχειρηματικής ανακάλυψης» και ευκαιριών στη διεθνή αγορά, με έμφαση στις νέες τεχνολογίες, νέα καινοτόμα προϊόντα κ.ο.κ. και σε δραστηριότητες που έχουν κρίσιμη μάζα και εξωστρεφή προσανατολισμό. Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι το στοίχημα της ανάπτυξης δεν μπορεί να βασιστεί στην ανταγωνιστικότητα των χαμηλών μισθών και στην ευρωστία του τραπεζικού τομέα, αλλά στη δυνατότητά μας να καινοτομούμε και να παράγουμε υψηλής ποιότητας και προστιθέμενης αξίας προϊόντα και υπηρεσίες.

Στο ερώτημα της βέλτιστης εξειδίκευσης της ελληνικής οικονομίας, διαπιστώνεται σύγκλιση στις διάφορες μελέτες ότι το νέο αναπτυξιακό πρότυπο θα προκύψει με εξειδίκευση (1) στη γεωργία και τα τρόφιμα, (2) στις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών στη μεταποίηση και τις υπηρεσίες, (3) στις υπηρεσίες υγείας, βιοϊατρική και φάρμακα, και (4) στην ενέργεια και τη χημική βιομηχανία.

Όσον αφορά στην περιφερειακή διάσταση, στο πλαίσιο των στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης προκύπτουν 4 ομάδες περιφερειών με συναφή χαρακτηριστικά εξειδίκευσης: α) οι μητροπολιτικές περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας διαθέτουν ανεπτυγμένες ικανότητες έρευνας και τεχνολογίας και ικανότητα διαφοροποίησης προς υπηρεσίες έντασης γνώσεων, β) οι περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Δυτικής Μακεδονίας και Στερεάς Ελλάδος με παράδοση στη μεταποίηση, συγκέντρωση παραδοσιακών κλάδων βιομηχανίας, αλλά χαμηλό επίπεδο καινοτομίας, γ) οι περιφέρειες Ηπείρου, Θεσσαλίας, Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδος με παράδοση στον αγροτικό τομέα, δραστηριότητες γεωργίας, κτηνοτροφίας και ιχθυοκαλλιέργειας, μεταποίηση τροφίμων και προοπτικές καινοτομίας κυρίως στη βιομηχανία τροφίμων, και δ) οι νησιωτικές περιφέρειες Κρήτης, Νοτίου Αιγαίου, Βορείου Αιγαίου και Ιονίων Νήσων με μεγάλες δυνατότητες στον τομέα του τουρισμού και ειδικές μορφές ποιοτικής αγροτικής παραγωγής.

Ο εντοπισμός περιφερειών με συναφή χαρακτηριστικά εξειδίκευσης αναδεικνύει την ανάγκη περιφερειακών προσεγγίσεων και όχι μιας ενιαίας κεντρικής προσέγγισης, που είναι μάλλον αναποτελεσματική. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν διακριτοί ρόλοι. Ερευνητικές δράσεις και χρηματοδοτικοί θεσμοί στην παροχή κεφαλαίων επιχειρηματικού κινδύνου ή κεφαλαίων σποράς, μπορούν να οργανωθούν αποτελεσματικότερα σε εθνικό επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, δράσεις καινοτομίας, ανάπτυξη νέων προϊόντων και διασύνδεση έρευνας-βιομηχανίας, μπορούν να οργανωθούν καλύτερα σε περιφερειακό επίπεδο.

Τέλος, οι συγγραφείς θεωρούν τις πολιτικές για κατασκευή αυτοκινητοδρόμων, μεγάλων έργων υποδομής, κατοικιών κ.λπ. αδιέξοδες πολιτικές που φέρνουν διάβρωση ανταγωνιστικότητας, ελλείμματα, κρίση και ανεργία των νέων. Και ως εκ τούτου, χρειάζονται νέες δημόσιες πολιτικές προσανατολισμένες στην κοινωνία της γνώσης. Προτείνουν η χρηματοδότηση της έρευνας και καινοτομίας να ανέλθει σε 3% του ΑΕΠ (από 0,6% σήμερα), ο ιδιωτικός τομέας να στραφεί μαζικά σε δραστηριότητες έρευνας και καινοτομίας (με πρακτικές καινοτομίας ανοικτές σε όλους, λειτουργία μηχανισμών καινοτομίας μέσα σε συστάδες επιχειρήσεων και εξατομικευμένων οικοσυστημάτων καινοτομίας κ.ο.κ.) και τα πανεπιστήμια να δραστηριοποιηθούν στο πλαίσιο των στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης για τη διάχυση και χρήση της γνώσης στις περιφερειακές οικονομίες.

Υπάρχουν, επίσης, θέματα διακυβέρνησης με το κέντρο και τις περιφέρειες να διεκδικούν αποφασιστική αρμοδιότητα σε όλα τα θέματα που άπτονται της βέλτιστης εξειδίκευσης. Μία τέτοια διαμάχη συμφερόντων δεν μπορεί παρά να αποτελεί τροχοπέδη στην αναπτυξιακή διαδικασία και θα πρέπει πάση θυσία να εξομαλυνθεί.

Και από τη μακροοικονομία περνάμε στη μικροοικονομία. Οι **κ.κ. Παύλος Εμμανουηλίδης** και **Νικόλαος Τραυλός** ασχολούνται διεξοδικότερα με το θέμα του «ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των εθνών» κατά Porter, έχοντας επισημάνει τη σημαντική εκροή εξειδικευμένου επιστημονικού, καθώς και επιχειρηματικών μονάδων προς το εξωτερικό (brain drain), στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους αποκατάστασης και ανέλιξης, με όρους αξιοκρατίας και αποδοτικότητας. Η απώλεια, κατά τους συγγραφείς, είναι σημαντική καθώς στερεί από την ελληνική οικονομία και κοινωνία την πλέον καθοριστική πρώτη ύλη για την ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας που εκλείπει διαχρονικά.

Αφού αναφέρονται στα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που συνδιαμορφώνουν την ελληνική ανταγωνιστικότητα, προχωρούν σε καταγραφή ορισμένων «υποσχόμενων» κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, υπό την έννοια ότι ωφελούνται από ορισμένα «εθνικά» ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Οι κλάδοι αυτοί, inter alia, περιλαμβάνουν τον εξειδικευμένο τουρισμό, την ενέργεια, τα τρόφιμα-ποτά, την εξειδικευμένη γεωργία-αλιεία, το περιβάλλον, τα logistics, την εκπαίδευση-επιστήμες, το software-IT, το ιατρικό-παράϊατρικό, τα μουσεία και τον πολιτισμό, τις καλές τέχνες και το design, και τον απόδημο ελληνισμό. Οι επιχειρήσεις που θα δραστηριοποιούνται στους κλάδους αυτούς έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας.

Η επιτυχία, όμως, δεν είναι αυτόματη. Απαιτεί στρατηγική μάρκετινγκ σε διεθνή ανταγωνιστικά πλαίσια, βελτίωση και δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, μελέτη βέλτιστων πρακτικών παγκοσμίως, διαφοροποίηση αντικειμένου, χωροθέτηση έδρας και υποκαταστημάτων, συνεργασίες και στρατηγικές συμμαχίες, εξωστρέφεια κ.ο.κ. Θεωρείται, επίσης, εξίσου σημαντικό, οι επιχειρήσεις να συνεπικουρούνται από ένα φιλικό προς την επιχειρηματικότητα κράτος που βελτιώνει και συντηρεί τις φυσικές παραγωγικές υποδομές (λιμάνια, δρόμοι, σιδηρόδρομοι, ύδρευση, περιβάλλον) και τις κοινωνικές υποδομές (παιδεία, υγεία, απονομή δικαιοσύνης, τοπική αυτοδιοίκηση). Τέλος, γίνεται αναφορά στην ανάγκη άρσης αναχρονιστικών απαγορεύσεων και επιβαρύνσεων, δημιουργίας μιας σύγχρονης δημόσιας διοίκησης και της με κάθε τρόπο προβολής και στήριξης των υποσχόμενων κλάδων, καθώς και του καλού ονόματος της Ελλάδας στη διεθνή σκηνή.

Το βασικό ερώτημα στις περισσότερες προσεγγίσεις στην ενότητα αυτή και παραμένει, βεβαίως, αναπάντητο είναι το πώς θα γίνουν όλα αυτά και ποιος θα τα κάνει. Η επίκληση του τι πρέπει να γίνει, χωρίς συγκεκριμένο σύστημα κινήτρων συμπεριφοράς σε συγκεκριμένο οικονομικό και θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας, δεν αρκεί. Δεν μπορούν να γίνουν όλα από ένα κράτος που δεν έχει πόρους και τεχνογνωσία. Εάν μπορούν να γίνουν είναι, βεβαίως, ευπρόσδεκτα. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η επιτυχία του εγχειρήματος προϋποθέτει την ύπαρξη και αποτελεσματική λειτουργία των κανόνων της αγοράς σε μία ελεύθερη οικονομία.

Ζ. Χωροταξία

Ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια στην ανάπτυξη της χώρας είναι οι αδυναμίες του χωροταξικού συστήματος, που είναι και το αντικείμενο της παρούσης ενότητας. Η **κα Γεωργία Γιαννακούρου** και ο **κ. Γρηγόρης Καυκαλός** παρουσιάζουν μία οξυδερκέστατη ανάλυση της διαχρονικής εξέλιξης του χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, ως συνιστώσα και συνισταμένη της εκάστοτε οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής συγκυρίας, αναδεικνύοντας έτσι τους περιοριστικούς παράγοντες που οδήγησαν στην ατελή μεταρρύθμιση του συστήματος. Περιγράφοντας το μοντέλο ενοποίησης του ελλαδικού χώρου, όπως αυτό διαμορφώθηκε από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα, το χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτού είναι ότι οι κρατικές προμήθειες και δανειοδοτήσεις διοχετεύθηκαν σε μη παραγωγικές δραστηριότητες, ευνοώντας την υπεραξιοποίηση της μικρής ιδιοκτησίας και την κατασκευαστική δραστηριότητα μικρομεσαίου χαρακτήρα. Παράλληλα, η οικιστική ανάπτυξη βασίστηκε στην αυθαίρετη δόμηση, ενώ η συστηματική ανοχή του κράτους ήταν δεδομένη.

Ωστόσο, ευχάριστο οιωνό αποτελεί, κατά τους συγγραφείς, η αποδόμηση του συστήματος, όπως αυτή πραγματοποιείται μέσω της εφαρμογής πρόσφατων πολιτικών και νομοθετημάτων. Η μακροοικονομική προσαρμογή

και οι διαρθρωτικές αλλαγές από την εφαρμογή του Μνημονίου, διαμορφώνουν συνθήκες αποδόμησης του παραδοσιακού προτύπου οικιστικής και επιχειρηματικής ανάπτυξης του «μικρομεσαίου» καπιταλισμού και της μικρής και μεσαίας ιδιοκτησίας και επιχειρηματικότητας προς ένα νέο πρότυπο πιο ευέλικτο και πιο προσαρμοσμένο στις ανάγκες ενός νέου διεθνώς ανταγωνιστικού αναπτυξιακού προτύπου που αναδύεται και δίνει έμφαση στη νόμιμη δόμηση και στην υγιή επιχειρηματικότητα, «στην οικονομική μεγέθυνση και την ενεργό υποστήριξη των επενδύσεων σε γη και κτίσματα». Εκτός από το πρόγραμμα αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας του Δημοσίου, έμφαση θα πρέπει να δοθεί στη στήριξη μέσω βελτιώσεων της χωροταξικής διάστασης, των νέων μορφών τουρισμού, των επενδύσεων σε φυσικούς πόρους και την ενέργεια, των υποδομών μεταφορών και των εξειδικευμένων κλάδων του πρωτογενούς τομέα. Η «αναγκαία και κατεπείγουσα» μετάβαση σε ένα νέο πρότυπο χωρικού σχεδιασμού θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει και την αντιμετώπιση όλων των στρεβλώσεων του παρελθόντος που εξακολουθούν εν πολλοίς να συνυπάρχουν με τις νέες χωροταξικές και πολεοδομικές ρυθμίσεις και που τείνουν να εμποδίζουν την επιθυμητή μετεξέλιξη του συστήματος.

Ο **κ. Νίκος Κόνσολας** αναδεικνύει την ανεπάρκεια του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου για τη χωροθέτηση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και υποστηρίζει ότι η έξοδος από την κρίση, στο πλαίσιο ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου στο παγκοσμιοποιημένο ανταγωνιστικό περιβάλλον, επιβάλλει την άμεση θεσμοθέτηση ενός νέου χωροθετικού προτύπου, αντλώντας εμπειρία από τις Επιχειρηματικές Ζώνες (το αγγλικό πρότυπο) και τις Ειδικές Οικονομικές Ζώνες (το πολωνικό πρότυπο). Η παροχή κινήτρων για την εγκατάσταση σε συγκεκριμένες περιοχές περιλαμβάνει φορολογικές και μη παρεμβάσεις, απλούστευση διαδικασιών εγκατάστασης και άλλου είδους ενισχύσεις για την προσέλκυση νέων βιομηχανιών και καινοτόμων επιχειρήσεων με στόχο την ανάδειξη του διεθνούς ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό, ο κ. Κόνσολας προτείνει τη δημιουργία Τεχνόπολης στο Μητροπολιτικό Κέντρο του «Ελληνικού», που θα αυξήσει την ελκυστικότητα των επενδύσεων που θα κατευθυνθούν στην περιοχή αυτή μέσω του ΤΑΙΠΕΔ. Παράλληλα, θεωρεί ότι οι ελληνικές εμπορικές τράπεζες θα πρέπει να ενεργοποιούνται στη δανειοδότηση επιχειρήσεων, με γνώμονα την προσαρμογή της χρηματοπιστωτικής πολιτικής σε χωρικά στοιχεία και δεδομένα κλαδικής ανταγωνιστικότητας, αξιοποιώντας σε μία αμφίδρομη σχέση και τη συσσώρευση γνώσης και εμπειριών από όλο το φάσμα επιχειρηματικών φορέων, κυβερνητικών δομών, ερευνητικών κέντρων, κ.ο.κ και αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες θεσμικού χαρακτήρα για τη διασύνδεση των επιχειρήσεων με τη γνώση και την καινοτομία. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνει όπως η Ελληνική Ένωση Τραπεζών συστήσει μία ειδική ομάδα αξιολόγησης των ερευνητικών προγραμμάτων και των διδακτορικών διατριβών στα ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, με στόχο την εμπορική αξιοποίηση προτάσεων και ιδεών.

Τέλος, ο **κ. Γεώργιος Μ. Κορρές** και η **κα Αικατερίνη Κόκκινου** επικεντρώνονται στη σημασία του χωρικού σχεδιασμού για την τοπική ανάπτυξη στην Ελλάδα και την ισόρροπη ανάπτυξη όλων των περιφερειών, στο πλαίσιο της αναζήτησης ενός αναπτυξιακού προτύπου που να είναι ταυτόχρονα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά βιώσιμο και σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές αειφορίας. Ο κ. Κορρές και η κα Κόκκινου υποδεικνύουν τη χρήση περιφερειακών πολιτικών για την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας στη βάση ανάπτυξης συνεργασιών, την ενίσχυση της οικονομικής ανταποδοτικότητας με πολιτικές σύγκλισης, καθώς και την ανάπτυξη περιφερειακής διακυβέρνησης με αναφορά στις εθνικές πολιτικές.

Η. Περιβάλλον

Και, έτσι, εισερχόμεθα στην ενότητα για τη περιβαλλοντική διάσταση του νέου αναπτυξιακού προτύπου. Ο **κ. Ευτύχιος Σαρτζετάκης** θεωρεί ότι το νέο αναπτυξιακό πρότυπο αφενός θα πρέπει να βασίζεται στην προστασία και όχι στην υπερεκμετάλλευση του περιβάλλοντος και αφετέρου ότι η τρέχουσα οικονομική δυσπραγία δεν θα πρέπει να αποδυναμώνει την πορεία προς τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ένα υπόδειγμα πράσινης ανάπτυξης, με στοχευμένες παρεμβάσεις σε τομείς οικονομικής δραστηριότητας με άμεση σχέση με τη διαχείριση του περιβάλλοντος, όπως η ενέργεια, η διαχείριση αποβλήτων, ο τουρισμός και η γεωργία, μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην έξοδο από την κρίση. Βασικές παραδοχές του πλαισίου πολιτικής παρέμβασης

που ο συγγραφέας προτείνει είναι η ανασυγκρότηση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας με έμφαση στην εδραίωση της έρευνας και της ανάπτυξης σε μικρής και μεσαίας έντασης δραστηριότητες και ειδικά των περιφερειών. Μία δεύτερη σειρά παρεμβάσεων αφορούν στο «πρασίνισμα» των Εθνικών Λογαριασμών και του φορολογικού συστήματος, ώστε να διαμορφωθεί ένα σύστημα παρακολούθησης και αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, καθώς και στη μεταρρύθμιση του μηχανισμού περιβαλλοντικής αδειοδότησης που δημιουργεί προβλήματα στην προώθηση των επενδύσεων. Σύμφωνα με τον κ. Σαρτζετάκη, η μεταρρύθμιση του φορολογικού πλαισίου με παροχή οικονομικών κινήτρων για την προώθηση φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων και υπηρεσιών, καθώς και ο σχεδιασμός ενός μακροχρόνιου σχεδίου, βασισμένου στην καταγραφή και την παρακολούθηση των μεταβολών του συνολικού πλούτου της χώρας, είναι δύο ακόμη βασικές παράμετροι διαμόρφωσης του νέου αναπτυξιακού προτύπου της χώρας.

Στον τομέα της ενέργειας, η τάση αύξησης του μεριδίου των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) κινδυνεύει να αντιστραφεί λόγω στρεβλώσεων στον τρόπο προσδιορισμού των σχετικών τιμών των διαφορετικών πηγών ενέργειας. Ο ΛΑΓΗΕ (ο Λειτουργός της Αγοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας) συσσωρεύει ελλείμματα, καθώς πωλεί το ρεύμα στους προμηθευτές ηλεκτρικής ενέργειας στην οριακή τιμή του συστήματος, που έχει νομοθετηθεί να μειώνεται καθώς αυξάνει η παραγωγή ΑΠΕ και αγοράζει το ρεύμα στην εγγυημένη σταθερή εκ του νόμου τιμή. Στο πλαίσιο αυτό, ο καταναλωτής ηλεκτρικής ενέργειας καλείται να πληρώνει όλο και υψηλότερο Ειδικό Τέλος Μείωσης Εκπομπών Αέριων Ρύπων, ενώ ο επενδυτής σε ΑΠΕ αντιμετωπίζει όλο και χαμηλότερες εγγυημένες τιμές ακόμη και στις υφιστάμενες επενδύσεις. Το πρόβλημα περιπλέκεται ακόμη περισσότερο, διότι το πρόσθετο κόστος αγοράς αδειών εκπομπής CO₂ αναμένεται να μετακυληθεί στις τιμές ηλεκτρικής ενέργειας. Όσον αφορά στην εξοικονόμηση ενέργειας, απαιτείται η παροχή κινήτρων για επενδύσεις σε παρεμβάσεις εξοικονόμησης ενέργειας αφενός σε κτίρια, όπως επιδοτήσεις επιτοκίων και φορολογικές ελαφρύνσεις (χαμηλότερο φόρο ακίνητης περιουσίας, για παράδειγμα) και αφετέρου στις μεταφορές, όπως κίνητρα για ενεργειακά αποδοτικά αυτοκίνητα και αντικίνητρα για παλαιές τεχνολογίες και, εν γένει, για τη χρήση του αυτοκινήτου.

Στον τομέα της διαχείρισης αποβλήτων, υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες βελτίωσης εάν οι λύσεις που βασίζονται σε μεγάλα έργα και μόνο στην τελική επεξεργασία, θα πρέπει να δώσουν τη θέση τους στην πρόληψη, ανακύκλωση, εναλλακτική διαχείριση και κομποστοποίηση και η τελική επεξεργασία να μετατοπιστεί σε μικρότερα περιφερειακά και ευέλικτα έργα περιορισμού του όγκου των απορριμμάτων.

Στον τομέα του τουρισμού, υπάρχει δυνατότητα μετάβασης από τον μαζικό τουρισμό σε ένα πρότυπο βιώσιμου τουρισμού, που αξιοποιεί τα ιστορικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά πλεονεκτήματα της χώρας. Αυτό απαιτεί την προσθήκη νέων ποιοτικών ξενοδοχειακών μονάδων και συναφών υπηρεσιών, «στο πλαίσιο ενός προσεκτικού χωροταξικού σχεδιασμού» και την ποιοτική αναβάθμιση της υπάρχουσας ξενοδοχειακής υποδομής, με την αποδοχή ελάχιστων standards ποιότητας και την προώθηση προορισμών αναλόγως των χαρακτηριστικών βιώσιμου τουρισμού που διαθέτουν.

Τέλος, στον αγροτικό τομέα, πρέπει να τονωθεί η περιβαλλοντική διάσταση στην προσφορά ασφαλών, πιστοποιημένων και επώνυμων γεωργικών προϊόντων και στο εσωτερικό και στην παγκόσμια αγορά αγροτικών προϊόντων, όπου εκδηλώνεται προτίμηση στα υψηλής ποιότητας και τιμής προϊόντα, όπως μπορεί να είναι τα ελληνικής προέλευσης. Είναι, έτσι, απαραίτητη η εφαρμογή ορθών (ολοκληρωμένων) γεωργικών πρακτικών στον επαναπροσδιορισμό καλλιεργητικών ειδών και μεθόδων και η υποστήριξη βιολογικών προϊόντων. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να αντιμετωπισθεί το θέμα της σπατάλης νερού στην άρδευση καλλιεργειών, μέσω κατάλληλης τιμολογιακής πολιτικής, και της ενίσχυσης των τραπεζών γενετικού υλικού, με σκοπό τη διατροφική ασφάλεια και τη βελτίωση της παραγωγικότητας της ελληνικής κτηνοτροφίας.

Θ. Θεσμοί

Στην ενότητα αυτή, οι συγγραφείς μας ξεναγούν σε εν πολλοίς αχαρτογράφητες περιοχές, που όμως αποτελούν παράγοντες κομβικής σημασίας για την επιτυχία ή όχι της αναπτυξιακής διαδικασίας. Το θέμα της απονομής δικαιοσύνης, της διαφθοράς και της δημόσιας διοίκησης, που είναι αλληλένδετα, είναι δύσκολο να αγνοηθούν, καθώς αναγνωρίζονται όλο και περισσότερο ως η μεγάλη τροχοπέδη στον εκσυγχρονισμό της χώρας.

Ο **κ. Θεόδωρος Π. Φορτσάκης**, αναγνωρίζοντας ότι η βραδεία απονομή δικαιοσύνης συνιστά ισχυρό ανασχετικό παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας ενώ κλονίζει και το περί δικαίου αίσθημα των πολιτών, προτείνει μία σειρά από μεταρρυθμίσεις για την αντιμετώπιση μιας απαράδεκτης κατάστασης αρνησιδικίας με εκατοντάδες χιλιάδες υποθέσεις να εκκρεμούν σε όλα τα δικαστήρια της χώρας. Η ζημία από τη συντήρηση των ακαμψιών του δικαστικού συστήματος είναι σημαντική, καθώς πλήττεται τόσο η ικανοποίηση του αισθήματος δικαίου των πολιτών, η διεθνής εικόνα της χώρας και τελικά αμφισβητείται το επίπεδο πολιτισμού στη χώρα. Τα προβλήματα είναι τόσο εξωγενή (δικομανία πολιτών, πολυνομία, κακονομία και υψηλό κόστος απονομής δικαιοσύνης εκ μέρους της Πολιτείας) όσο και ενδογενή (έλλειψη διοικητικής οργάνωσης και σχεδιασμού του συστήματος, έλλειμμα χωροταξικής υποδομής, συσσώρευση δικαστικής ύλης και αδυναμία κωδικοποίησης της νομοθεσίας και πλεονάζον δυναμικό δικαστών).

Στα πλαίσια αυτά, επιβάλλεται ο περιορισμός στον αριθμό των υποθέσεων που άγονται προς επίλυση στα δικαστήρια με τον προσδιορισμό συγκεκριμένων λόγων για την άσκηση έφεσης ή αναίρεσης, η προσφυγή σε μεγαλύτερο βαθμό σε εξωδικαστικούς τρόπους επίλυσης διαφορών, όπως η διαμεσολάβηση, ο συμβιβασμός και η διαιτησία, και η βελτίωση της λειτουργίας των δικαστηρίων και της παραγωγικότητας των δικαστών στην έκδοση δικαστικών αποφάσεων μέσω μηχανογράφησης χειρόγραφων ακόμη και σήμερα διαδικασιών (από την ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων μέχρι την έκδοση αποφάσεων απευθείας καθαρογραμμένων και θεωρημένων), η μείωση του διαστήματος των δικαστικών διαφορών κάθε έτους και η επέκταση του ωραρίου λειτουργίας των ακροατηρίων.

Ο κ. Φορτσάκης προτείνει περαιτέρω μία σειρά από διαδικαστικές αλλαγές για την επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης. Συγκεκριμένα, όσον αφορά στην πολιτική δίκη, τέτοιες αλλαγές, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνουν την άμεση επίδοση της αγωγής με την κατάθεσή της, την απαγόρευση αναβολής λόγω μεταγενέστερου προσδιορισμού προς επίκληση ανταγωγής, τον περιορισμό των δικονομικών απαραδέκτων για να διασφαλίζεται η πρόοδος της δίκης, την επίλυση μικροδιαφορών μόνο εξωδικαστικά, τη θέσπιση αποσβεστικών προθεσμιών για τον προσδιορισμό και τη συζήτηση ενδίκων μέσων με την άσκησή τους, κ.ο.κ. Όσον αφορά στην ποινική δίκη, χρειάζεται κυρίως μαζική αποποινικοποίηση των αδικημάτων ήσσονος σημασίας (πολεοδομικό, ασφαλιστικό, φορολογικό κ.ά.) και τη μετατροπή τους σε διοικητικές παραβάσεις που επισύρουν την επιβολή προστίμων. Όσον αφορά στη διοικητική δίκη, χρειάζεται ανάπτυξη τυποποιημένων μορφών διοικητικών πράξεων και αποτελεσματικών διοικητικών μορφών επίλυσης διαφορών. Για τη μείωση της δικαστικής ύλης, η έκδοση κληρονομητηρίων θα μπορούσε να ανατεθεί στους συμβολαιογράφους, η έκδοση συναινετικών διαζυγίων στους ληξιάρχους, η σύσταση σωματείων και προσωπικών εταιρειών να γίνεται από δικηγόρους, κ.ο.κ.

Επίσης, είναι απαραίτητη η συνένωση ή κατάργηση μικρών επαρχιακών ειρηνοδικείων και πρωτοδικείων που διατηρούνται εν ζωή για μικροπολιτικούς πελατειακούς λόγους. Με την κωδικοποίηση της νομοθεσίας θα εκλείψει η ασάφεια ως προς το ισχύον δίκαιο και θα περιοριστεί η αναίρεση αποφάσεων λόγω αντικρουόμενων διατάξεων. Το κόστος προσφυγής στη δικαιοσύνη θα πρέπει να αυξηθεί. Τέλος, χρειάζεται δραστηκή μείωση του αριθμού των δικαστών για να γίνει δυνατή μία αύξηση των αμοιβών τους, ενίσχυση της εκδίκασης από μονομελή ή τριμελή δικαστήρια και περιορισμός των ολομελειών των ανώτατων δικαστηρίων, έλεγχος της αποδοτικότητας και συνεχής επιμόρφωση, με εξειδίκευση, των δικαστών, σε ένα πλαίσιο συνολικού ανασχεδιασμού του τρόπου λειτουργίας των δικαστηρίων και απονομής της δικαιοσύνης στην Ελλάδα.

Δομικό στοιχείο της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής είναι η διαφθορά, ιδίως στον δημόσιο τομέα και στο πολιτικό σύστημα. Ο **κ. Θεόδωρος Πελαγίδης** διερευνά τις πολιτικές καταπολέμησης της οικονομικής διαφθοράς με βάση τις διεθνείς εμπειρίες και πρακτικές, με έμφαση κυρίως στη διαφάνεια και τη δημιου-

γία θεσμικών περιορισμών, αν και θεωρεί ότι το ελληνικό πρόβλημα είναι δυσεπίλυτο στον βαθμό που ακόμη και οι φορείς του «εκσυγχρονισμού» και των μεταρρυθμίσεων δρουν ως «μια ομάδα θεσιθήρων, ιδιοτελών και αλληλοεξυπηρετούμενων κολλητών». Το ζητούμενο εν πολλοίς συνίσταται όχι μόνο στην τιμωρία των παρανομούμενων αλλά, κυρίως, στη δημιουργία ευκαιριών για τον προσπορισμό εισοδήματος μέσω παραγωγικών δραστηριοτήτων, με δεδομένη την ύπαρξη «εισοδήματος-προσόδου» σημαντικού ύψους που οι προσοδοθήρες «βίκινγκς» έχουν στη διάθεσή τους για τη συντήρηση του συστήματος που εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους.

Κλασική περίπτωση είναι τα «κλειστά επαγγέλματα» στην Ελλάδα, με ολόκληρες επαγγελματικές τάξεις να ξοδεύουν χρόνο και χρήμα για να μην αλλάξουν τα προνόμιά τους που αποδεδειγμένα επιβαρύνουν την υπόλοιπη κοινωνία. Η συχνότητα του φαινομένου της δωροδοκίας είναι υψηλή στη χώρα μας και σχετίζεται με την ύπαρξη ασαφών και πολύπλοκων διαδικασιών που ρυθμίζουν την οικονομική δραστηριότητα και περιορίζουν τον ανταγωνισμό. Η απλούστευση των διαδικασιών αυτών μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση της διαφθοράς, μαζί και με μία βελτίωση της ποιότητας των δημοσίων υπηρεσιών προς τους πολίτες, ιδιαίτερα στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και της περιβαλλοντολογικής προστασίας. Η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών συσχετίζεται θετικά με χαμηλά επίπεδα διαφθοράς στις διάφορες χώρες, καθώς, στην αντίθετη περίπτωση, οι πολίτες επιδιώκουν να αντισταθμίσουν με ιδιωτικές δαπάνες (φακελάκια κάθε είδους και μεγέθους) τις ανεπάρκειες του κρατικού μηχανισμού.

Τελειώνοντας ο κ. Πελαγίδης αντλεί αισιοδοξία από τις μεταρρυθμίσεις, κυρίως όσον αφορά το άνοιγμα των επαγγελμάτων και την αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμό του κρατικού μηχανισμού, που επιτελούνται κάτω από την πίεση της Τρόικας τα τελευταία χρόνια. Φαίνεται ότι το σύστημα μπορεί να επανασυσταθεί σε υγιέστερες βάσεις, κυρίως κάτω από την επίδραση της πειθαρχίας που επιβάλλει η λειτουργία των ελεύθερων αγορών. Στο πλαίσιο αυτό, η εμπέδωση της αξιοκρατίας στη λειτουργία μιας σειράς οργανισμών που ελέγχονται από το κράτος θα είναι αποτέλεσμα της αναδιάρθρωσης του δημόσιου τομέα και της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών μέσα από την υιοθέτηση των αρχών της διαφάνειας και της αποδοτικότητας.

Τη σκυτάλη παίρνει ο κ. **Παναγιώτης Καρκατσούλης** που περιγράφει πώς η διάσταση του εύκολου πλουτισμού και η πολιτική ηγεμονία των πελατειακών δικτύων, καθορίζουν επί δεκαετίες τη δομή και τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης. Η πολυνομία, η επικάλυψη αρμοδιοτήτων με χαρακτηριστική αναποτελεσματικότητα, οι εχθρικά πολύπλοκες διοικητικές διαδικασίες και δομές, η έλλειψη υποδομών, η ανομοιογένεια του ανθρώπινου δυναμικού, καθώς και η ανύπαρκτη διαχείριση του κρατικού προϋπολογισμού αποτελούν, σύμφωνα με τον συγγραφέα, τα βασικά αίτια για τη διαχρονική ελλειμματικότητα της δημόσιας διακυβέρνησης.

Ο συγγραφέας θεωρεί ότι η μεταρρύθμιση της ελληνικής δημόσιας διοίκησης προϋποθέτει τη συνταγματική αναθεώρηση έτσι ώστε να γίνει πλήρης διάκριση νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, να κατοχυρωθούν οι αρχές της οικονομικότητας, αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας στη λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών και οργανισμών και να περιορισθεί η αρχή της μονιμότητας. Παράλληλα, απαιτείται η θεραπεία των δυσλειτουργιών της δημόσιας διοίκησης μέσω εφαρμογής σύγχρονων συστημάτων στη λήψη αποφάσεων, στις διοικητικές διαδικασίες, στη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού, στη βελτίωση των δομών και υποδομών του δημόσιου τομέα και, τέλος, στην εφαρμογή εισοδηματικών περιορισμών μέσω προϋπολογισμών. Ίδου πώς περιγράφει ο κ. Καρκατσούλης τα κακώς κείμενα στο Δημόσιο και τις λύσεις που απαιτούνται:

- Η πολυνομία μπορεί να αντιμετωπισθεί με τη γενική κωδικοποίηση. Αντ' αυτού γίνεται μερική κωδικοποίηση με ευθύνη των υπηρεσιών που εμπλέκονται στην εφαρμογή των νόμων αυτών και των δικαστών που καλούνται να τις εφαρμόσουν.
- Η σύγχυση αρμοδιοτήτων μπορεί να αντιμετωπισθεί με τη μεταφορά των υποστηρικτικών κυρίως αρμοδιοτήτων στον ιδιωτικό τομέα και την τοπική αυτοδιοίκηση. Αντ' αυτού, πολλές συγχύσεις αρμοδιοτήτων επιλύονται μέσω προσωπικών σχέσεων των υπαλλήλων. Η έλλειψη θεσμικής επικοινωνίας δημιουργεί κενά που πολλές φορές καλύπτονται από εξω-θεσμικές πρωτοβουλίες τοπικών παραγόντων.
- Η τεράστια γραφειοκρατία των διοικητικών διαδικασιών θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί με την εφαρμογή υπηρεσιών μιας στάσης εντός των ΚΕΠ και τη μεγαλύτερη αξιοποίηση τοπικών βάσεων δεδομένων και εφαρμογών. Πρέπει να υπάρξουν προγράμματα εκτίμησης του ενδο-διοικητικού φόρτου και απλούστευσης διαδικασιών. Αντ' αυτού οι υπηρεσίες πολλές φορές προβαίνουν σε

συστηματοποίηση των απαιτούμενων δικαιολογητικών, ερμηνεύουν το ρυθμιστικό πλαίσιο, προσφέρουν διευκόλυνση πρωτοκόλλου κ.ο.κ.

- Οι δομές που απαιτούνται για τις διαδικασίες που προβλέπονται είναι δαιδαλώδεις, με τις επικαλύψεις και τη σύγχυση αρμοδιοτήτων να βασιλεύουν και την ψευδο-δομή που δημιουργείται με τους χιλιάδες αμφιλεγόμενους συμβούλους υπουργείων και μελών ΔΣ δημοσίων νομικών προσώπων, να κάνει την κατάσταση ακόμη πιο περίπλοκη. Απαιτείται λειτουργική αξιολόγηση για την αντιμετώπιση του οργανωτικού πληθωρισμού και, βεβαίως, διάκριση των αρμοδιοτήτων, με τα υπουργεία να κρατούν μόνο τις επιτελικές αρμοδιότητες και να παραχωρούνται οι υποστηρικτικές στον ιδιωτικό τομέα και οι εκτελεστικές σε άλλο επίπεδο διοίκησης. Αντ' αυτού οι δομικές αγκυλώσεις παρακάμπτονται με ad hoc παράπλευρες δράσεις, άτυπες ομάδες εργασίας, διαπροσωπικές σχέσεις κ.ο.κ.
- Παρά την πληθώρα κτιριακών και ψηφιακών υποδομών, υπάρχει έλλειμμα χωροταξικού σχεδιασμού και ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Ατύπως, οι δημόσιες υπηρεσίες αναπτύσσουν εφαρμογές εκ των ενόντων (από τη συντήρηση μηχανημάτων μέχρι την ανάπτυξη λογισμικού).
- Στη σημερινή εποχή της κυριαρχίας των τεχνολογιών, η διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού στον δημόσιο τομέα κωλαίνει βαθιά με το 39% των 800.000 περίπου υπαλλήλων να είναι προσωπικό δευτεροβάθμιας και υποχρεωτικής εκπαίδευσης και το 12% υπάλληλοι «άνευ κατηγορίας εκπαίδευσης». Η κατάσταση θα μπορούσε να διορθωθεί με προγράμματα αξιολόγησης και περιγράμματα θέσεων. Αντ' αυτών, τα άξια στελέχη ωθήθηκαν εκτός Δημοσίου και τα έμπειρα στελέχη απώλεσαν κάθε κίνητρο λόγω των οριζόντιων περικοπών αμοιβών.
- Το δημόσιο λογισμικό είναι απηρχαιωμένο. Απαιτείται σύγχρονο λογιστήριο και κατάλληλη στελεχιακή υποδομή, με μονάδες εσωτερικού και εξωτερικού ελέγχου κ.ο.κ. Αντ' αυτών, υπάρχει πολυμορφία χρηματοδοτικών μέσων χωρίς δικλίδες ελέγχου, ενώ το πλαίσιο δημοσιονομικής διαχείρισης γεννά σπατάλη και αδιαφάνεια δαπανών.

Το ζητούμενο είναι μία στρατηγική για την ελληνική δημόσια διοίκηση που να θεραπεύσει τις παθογένειες που τρέφει το πελατειακό πολιτικό σύστημα. Ο δρόμος προς τον εκσυγχρονισμό δεν είναι ούτε προφανής ούτε βέβαιος και προϋποθέτει την αλλαγή νοοτροπιών και δημιουργίας οράματος μέσω δύσκολων αποφάσεων διαφάνειας και αποτελεσματικότητας.

I. Φορολογία

Δεν υπάρχει νέο αναπτυξιακό πρότυπο χωρίς ένα σύγχρονο, σταθερό και φιλικό προς την ανάπτυξη φορολογικό σύστημα. Ο **κ. Βασίλης Θ. Ράπανος** και η **κα Γεωργία Καπλάνογλου** ανατέμνουν σε βάθος το φορολογικό σύστημα για να στοιχειοθετήσουν μία απάντηση στο ερώτημα της επίδρασής του στην αναπτυξιακή διαδικασία και από άποψη δομής φορολογικών συντελεστών και από άποψη συμμόρφωσης και αποτελεσματικότητας, που διαμορφώνουν την εκάστοτε φορολογική επιβάρυνση. Η συγκριτική ανάλυση με άλλες ανεπτυγμένες χώρες καταλήγει στα εξής συμπεράσματα και προτάσεις:

- Φόροι στην εργασία: Η επιβάρυνση είναι μεγάλη όχι τόσο λόγω της φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων αλλά κυρίως λόγω των υψηλότερων εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (εργαζομένου και εργοδότη), που η οποιαδήποτε μείωσή τους για αναπτυξιακούς λόγους θα πρέπει να αναπληρωθεί από αύξηση των έμμεσων φόρων και των φόρων περιουσίας.
- Έμμεσοι φόροι: Οι συντελεστές είναι ήδη πολύ υψηλοί. Διαπιστώνεται, όμως, μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγή και, συνεπώς, υπάρχουν περιθώρια αύξησης των εσόδων. Οι φόροι αυτοί και ιδίως οι φόροι στην ενέργεια, επηρεάζουν αρνητικά την αναπτυξιακή διαδικασία, αν και ο ΦΠΑ εκπίπεται στις εξαγωγές, κάτι που δεν συμβαίνει με τους φόρους στην ενέργεια.
- Φόροι περιουσίας: Μετά τις πρόσφατες ρυθμίσεις, η επιβάρυνση από τον ετήσιο φόρο περιουσίας είναι πλέον από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η επιβάρυνση αυτή αντισταθμίζεται μερικώς από τη μείωση του φόρου στις συναλλαγές, που πρόσφατα νομοθετήθηκε και αναμένεται να ασκήσει θετική επίδραση στην ανάκαμψη της οικονομίας.

- Φόροι στις επιχειρήσεις: Αν και η πραγματική (περιλαμβανομένων των εκπτώσεων, απαλλαγών, μεθόδου αποτίμησης αποθεμάτων και συστήματος αποσβέσεων) επιβάρυνση δεν είναι υψηλή συγκριτικά με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπάρχει πρόβλημα πολυπλοκότητας της φορολογικής νομοθεσίας, αναποτελεσματικής λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης, ανεπαρκούς συστήματος επίλυσης διαφορών κ.ο.κ., που επιβαρύνουν την επιχειρηματικότητα, πέραν των αρνητικών επιδράσεων που ασκεί η εκτεταμένη φοροδιαφυγή στα κίνητρα για μεγέθυνση και εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων.

Η αναποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος φαίνεται να είναι δομικής φύσεως, καθώς αποδίδεται στις συχνές αλλαγές στους φόρους, στην πολυπλοκότητα της νομοθεσίας, στην ανεπάρκεια των μηχανισμών επίλυσης φορολογικών διαφορών, καθώς και στην εκτεταμένη παραοικονομία και φοροδιαφυγή. Η ανάλυση καταλήγει στην ανάγκη για ένα νέο δίκαιο φορολογικό σύστημα που να θέτει σαφείς και απλούς κανόνες για τους φορολογούμενους, ώστε να υπάρχει εμπιστοσύνη απέναντι στο κράτος και να διαμορφώνει ένα συνεκτικό, διαφανές και φιλικό στην ανάπτυξη πλαίσιο. Οι συγγραφείς χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι το κενό (κόστος) πολιτικής προκαλεί το κενό (κόστος) συμμόρφωσης. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι σε χώρες με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, τα φορολογικά έσοδα θεωρούνται επαρκή και τα επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και πολίτη υψηλά. Επιτακτική λοιπόν ανάγκη είναι η δημιουργία ενός διάφανου φορολογικού πλαισίου, η αύξηση των έμμεσων φόρων ως αντιστάθμισμα στη μείωση των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης αλλά και η δίκαιη κατανομή των φορολογικών βαρών και των κρατικών δαπανών.

ΙΑ. Χρηματοδότηση

Ερχόμενοι στα ζητήματα που αφορούν στη χρηματοδότηση για την έξοδο από την κρίση και την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, σε μία άκρως διεισδυτική ανάλυση, ο **κ. Σταύρος Β. Θωμαδάκης** αναδεικνύει το υψηλό λόγω κρίσης κόστος κεφαλαίου ως τον θεμελιώδη ανασταλτικό παράγοντα στην ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας, παρά τη μεγάλη βελτίωση στην ανταγωνιστικότητα του εργατικού κόστους της ελληνικής οικονομίας. Η επάνοδος του κόστους κεφαλαίου σε κανονικά και ανταγωνιστικά επίπεδα προϋποθέτει την αποκατάσταση συνθηκών ομαλότητας στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, που είναι τραπεζοκεντρικό και υφίσταται ισχυρές πιέσεις απομόχλευσης, λόγω της κρίσης.

Στη φάση εξόδου από την ύφεση, ο κ. Θωμαδάκης βλέπει μεγαλύτερη αυτοχρηματοδότηση των επιχειρήσεων, με την ταχύτητα της διαδικασίας απομόχλευσης να παίζει καθοριστικό ρόλο στον ρυθμό ανάκαμψης της οικονομίας και να επιταχύνεται με την ανάληψη πιο συντονισμένων ενεργειών επιδιόρθωσης των ισολογισμών των επιχειρήσεων που αντιμετωπίζουν το φάσμα της χρεοκοπίας, με τη χρήση εξωγενών εγγυοδοτικών εργαλείων. Οι εισροές κεφαλαίων στη φάση αυτή, αν και βραχυπρόθεσμου ορίζοντα, σηματοδοτούν την αλλαγή του επενδυτικού κλίματος και είναι, ως εκ τούτου, ευπρόσδεκτες. Πιο μακροχρόνιες τοποθετήσεις συνδέονται με την εκκαθάριση των ισολογισμών και τη ρύθμιση των χρεών, έτσι ώστε να απελευθερωθούν οι αναιμικές προσδοκίες για την προσέλκυση κεφαλαίων. Ο κ. Θωμαδάκης εν προκειμένω προτείνει την αξιοποίηση της αγοράς εταιρικών ομολόγων και διαπραγματεύσιμων χαρτοφυλακίων με συνδυασμένη χρήση χρηματοοικονομικών δικαιωμάτων, έτσι ώστε οι επιχειρήσεις να βρουν πρόσθετη μη τραπεζική χρηματοδότηση όσο διαρκεί η δυσπραγία των τραπεζών και να εισέλθουν μεγαλύτεροι επενδυτές στο ελληνικό χρηματιστήριο, με τα warrants στους επιμέρους τίτλους που απαρτίζουν τα διαπραγματεύσιμα χαρτοφυλάκια, να προσφέρουν ευκαιρίες τοποθέτησης και στις μετοχές επιμέρους εταιρειών.

Στη συνέχεια, ο **κ. Αθανάσιος Στ. Κουλορίδας** μελετά το διπλό πρόβλημα του ελλείμματος ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας της Ελληνικής Κεφαλαιαγοράς και κάνει μία σειρά από συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής, έτσι ώστε να βελτιωθεί η λειτουργία και, ως εκ τούτου, και η ρευστότητα στην ελληνική κεφαλαιαγορά.

Στον τομέα της εξωστρέφειας, προτείνεται η υιοθέτηση διεθνώς αναγνωρίσιμων χρηματοοικονομικών σχημάτων, η εκλογίκευση-απλοποίηση-ομαδοποίηση συστημάτων εκκαθάρισης και διακανονισμού και κατα-

χώρισης εντολών, η υιοθέτηση ενιαίου Κώδικα Εταιρικής Διακυβέρνησης και η ενίσχυση του ρόλου των proxy advisors και της επικοινωνίας με αλλοδαπούς επενδυτές. Στον τομέα της ανταγωνιστικότητας, προτείνεται η μείωση των αρνητικών οικονομικών της φορολογικής μεταχείρισης κερδών από συναλλαγές σε χρηματοπιστωτικά μέσα, η ειδική φορολογική μεταχείριση συλλογικών χαρτοφυλακίων, η τυποποίηση εναλλακτικών επενδύσεων και η μείωση του εποπτικού κόστους. Τέλος, στον τομέα της καινοτομίας προτείνεται η διεύρυνση της χρήσης των τίτλων επιλογής κατά τα πρότυπα των τραπεζικών warrants, η τιτλοποίηση τραπεζικού δανεισμού εισαγμένων εταιρειών, η διαπραγμάτευση νέων προϊόντων στο ΧΑ, καθώς και η λειτουργία θερμοκοιτίδας προς εισαγωγή εταιρειών και ειδικής αγοράς venture companies στο ΧΑ.

Το ελληνικό χρηματιστήριο έχει τη δυνατότητα να επεκταθεί και στην ενεργειακή αγορά της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Εν προκειμένω, ο **κ. Νικόλαος Θ. Μυλωνάς** προτείνει τη σύσταση ενός περιφερειακού χρηματιστηρίου ενέργειας με έδρα τη Θεσσαλονίκη, καθώς η αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου απελευθερώνονται στην Ελλάδα δημιουργώντας ανάγκες για ενεργειακές συναλλαγές στην ευρύτερη περιοχή. Μία τέτοια χρηματιστηριακή αγορά μπορεί να αυξήσει την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας των ενεργειακών αγορών στην Ελλάδα και να συμβάλει στην ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων. Ιδιαίτερα θετικό στοιχείο θεωρείται, σύμφωνα με τον κ. Μυλωνά, η συσσωρευμένη εμπειρία της χώρας μας από το Χρηματιστήριο Αθηνών, καθώς και η δεξαμενή επιστημονικού δυναμικού που η χώρα διαθέτει, ώστε να συντονισθεί μία τέτοια προσπάθεια. Σε κάθε περίπτωση, καίρια προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση του εγχειρήματος είναι η συνεργασία των εθνικών ρυθμιστικών αρχών, καθώς και η διασφάλιση διαμεθοριακών προσβάσεων σε προμηθευτές από άλλες χώρες.

Στο άρθρο του, ο **κ. Πλούταρχος Σακελλάρης** αναγνωρίζει ότι η απροθυμία των επενδυτών να αναλάβουν ελληνικό κίνδυνο ενισχύεται από τις διαρθρωτικές αδυναμίες που χαρακτηρίζουν την ελληνική οικονομία και, κυρίως, τις καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης, καθώς και την αναποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης. Για την αλλαγή του επενδυτικού κλίματος και τη διασφάλιση της απαιτούμενης χρηματοδότησης και λαμβάνοντας υπόψη τη συγκυρία που το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα διανύει, ο κ. Σακελλάρης υποδεικνύει την ίδρυση Ταμείου Χρηματοδότησης Επενδύσεων με τη σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και διεθνών φορέων και επενδυτών, όπως της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων, της Γερμανικής Αναπτυξιακής Τράπεζας, του IFC, καθώς και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης. Η ίδρυση ενός τέτοιου οργανισμού θα είναι καταλυτική για την προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων, αυξάνοντας την ασφάλεια των επενδύσεων.

Έχοντας αποτυπώσει τη σημαντική συνεισφορά των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (ΜμΕ) στην ελληνική οικονομία, δεδομένου ότι απασχολούν το 85% του συνολικού ανθρώπινου δυναμικού, ο **κ. Ηλίας Λεκκός** και η **κα Παρασκευή Βλάχου** τονίζουν ότι οι σχετικοί βασικοί δείκτες αξιολόγησης της λειτουργίας των ΜμΕ (δηλαδή της ρευστότητας, της αποδοτικότητας, της διάρθρωσης κεφαλαίων και της συσχέτισης με το μακροοικονομικό περιβάλλον) ακολουθούν πτωτική πορεία από το 2007 έως και το 2011 και για την αποκατάσταση ομαλών συνθηκών χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας, προτείνουν μέτρα όπως:

- δυνατότητα κεφαλαιακών εγγυήσεων και αναχρηματοδότησης των εξυηρητούμενων πιστώσεων,
- πλήρη αξιοποίηση των προγραμμάτων των ευρωπαϊκών ταμείων (π.χ. ΕΤαΕ – Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων) για τη χρηματοδότηση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων με ευρωπαϊκές εγγυήσεις ή χρηματοδότηση επιτοκίων, αλλά και των εγχώριων χρηματοδοτικών προγραμμάτων, όπως του ΕΤΕΑΝ (Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης),
- μεγαλύτερη ευελιξία και άρση των γραφειοκρατικών περιορισμών των προγραμμάτων ΕΣΠΑ για τη δυνατότητα πρόσβασης των ΜμΕ σε επιχορηγήσεις,
- πιο κεντρική και συλλογική διαχείριση των διάφορων ευρωπαϊκών και εθνικών προγραμμάτων χρηματοδότησης από ενιαία αρχή, με ταυτόχρονη αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στη συλλογή στοιχείων για πιο συντονισμένη παρακολούθηση των δυνατοτήτων και αποτελεσματικότερη κατανομή των επιχορηγήσεων,
- δυνατότητες τιτλοποίησης δανείων των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και χρησιμοποίησής τους ως ενέχυρο για δανεισμό από το Ευρωσύστημα,

- αξιοποίηση καινοτόμων εργαλείων, όπως το "sale and lease back" για άντληση ρευστότητας με χαμηλό κόστος μέσω της «ρευστοποίησης» (monetization) των πάγιων στοιχείων των εταιρειών,
- επέκταση της χρήσης factoring τόσο για τις εγχώριες πωλήσεις όσο και για τις εξαγωγές,
- παροχή αυξημένων εμπορικών πιστώσεων, εγγυήσεων και χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και τους οργανισμούς εγγύησης εξαγωγικού εμπορίου.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, ο **κ. Αναστάσιος Ν. Καραγάνης** αναλύει πώς η διαχρονική τάση των επιχειρήσεων να επενδύουν σημαντικά χρηματικά κεφάλαια σε γήπεδα και κτίρια, συνέβαλε αποφασιστικά και αρνητικά στη διάρθρωση ισολογισμών με χρηματοοικονομικά στοιχεία ενεργητικού χαμηλής κυκλοφοριακής ταχύτητας και σύντομου χρόνου απαξίωσης, βάσει εμπορικής αξίας. Στο πλαίσιο αυτό, μία τέτοια επιχείρηση θα μπορούσε να «βρει» ρευστότητα μέσω της μετατροπής των πάγιων στοιχείων σε κυκλοφοριακά, με τη συνεργασία της επιχείρησης με κάποιον οργανισμό εγγυοδοσίας και με μία τράπεζα. Ο οργανισμός εγγυοδοσίας θα μπορούσε να αποτελεί ταμείο της ΕΤΕΑΝ, ή να οργανωθεί στα πρότυπα ενός οργανισμού ανάλογης λειτουργίας. Λόγου χάριν, στις ΗΠΑ το Κογκρέσο προκειμένου να διοχετεύσει κεφάλαια σε επιχειρήσεις είχε θεσμοθετήσει στις Business Development Companies (BDC) από το 1980.

Σύμφωνα με τον κ. Καραγάνη, ο οργανισμός εγγυοδοσίας, που θα πρέπει να έχει πρόσβαση στις αγορές κεφαλαίου, θα συγκεντρώνει κεφάλαια τόσο από ιδιώτες επενδυτές, όσο και από δημόσιους φορείς (ευρωπαϊκούς ή ελληνικούς). Η πρόσβαση της επιχείρησης στον οργανισμό εγγυοδοσίας εξαρτάται από το επιχειρησιακό σχέδιο της επιχείρησης και το είδος και την ποιότητα των μεταβιβαζόμενων ακινήτων. Οι επιχειρήσεις πρέπει να έχουν επάρκεια κεφαλαίων και ισχυρή επιχειρηματική πολιτική που εξασφαλίζει την οικονομική βιωσιμότητα. Σε περίπτωση χρεοκοπίας της επιχείρησης ή αδυναμίας καταβολής του ενοικίου, ο οργανισμός εγγυοδοσίας δεν θα βλάπτεται, καθώς θα καλύπτει την απώλεια κεφαλαίου από το ακίνητο, η αξία του οποίου είναι μεγαλύτερη από τις ζημιές και τα αντισταθμιστικά ποσά που έχουν τυχόν καταβληθεί. Η τελική απόφαση για την ενεργοποίηση του μηχανισμού αναδιάρθρωσης ισολογισμού ανήκει στον φορέα εγγυοδοσίας, καθώς αυτός αξιολογεί τη βιωσιμότητα της επιχείρησης και την αξία των ακινήτων.